

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Lənkəran Dövlət Humanitar Kolleci

ŞÖBƏ: PEDAQOJI

KURS: III

İXTİSAS : “MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏLİM VƏ TƏRBIYƏ” (QIYABI)

“ Musiqi və onun tədrisi metodikası” fənnindən mühazirələr

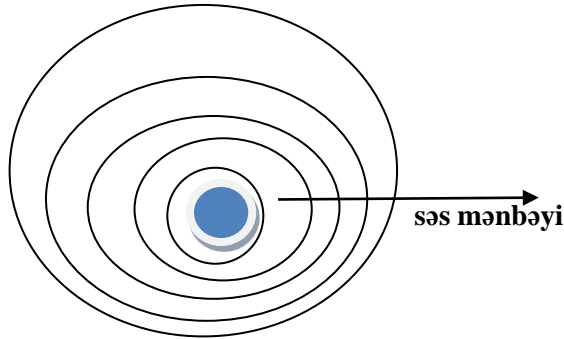
Müəllim: Axundova Vəfa

Mövzu № 1. Musiqi səsləri haqqında anlayış. oktavalər, registr

Plan:

- 1. Musiqi səslərinin fiziki xüsusiyyətləri.**
- 2. Musiqi quruluşu və səs düzümü**
- 3. Oktavalər**

1. Musiqi səslərinin fiziki xüsusiyyətləri. Fiziki hadisə olan səs, elastik cisimlərin rəqsi hərəkətindən (titrəməsindən) əmələ gəlir. Tarım dartılmış hər hansı bir simi fiziki qüvvə ilə hərəkətə gətirdikdə simin titrəməsi nəticəsində onu əhatə edən hava da dalğalanır və bu dalğalarda səs əmələ gətirir. Səs dalğaları dairəvi şəkildə olur.

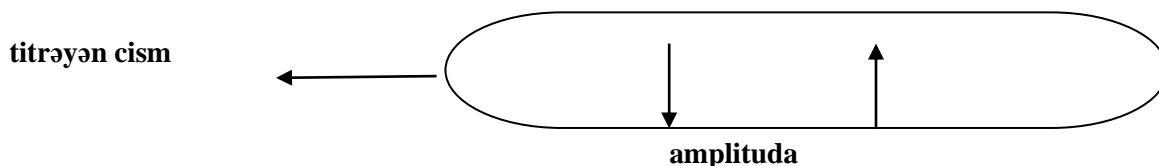
Səs dalğaları insan qulağına çataraq ,əşitmə sinirini qıcıqlandırır və səsin insan tərəfindən hiss olunmasına gətirib çıxarır. Beləliklə təbiətdə mövcud olan və eşidilməsi mümkün olan bütün səslər insan tərəfindən hiss olunur. Bu səslər **qeyri-musiqili və musiqili səslər** olmaqla iki növə bölünür. Suyun şırıltısı, gür gürultusu , tappıltı və.s buna bənzər səslər qeyri-musiqili səslər adlanır. Musiqidə qeyri-musiqili səslərdən nadir hallarda istifadə olunur ki, buda təsviri xarakter daşıyır.

Musiqini əmələ gətirən musiqili səslər qeyri-musiqili səslərdən dörd fiziki xüsusiyyətinə görə fərqlənir: yüksəklik (zil və bəm səslənmə), qüvvə (bərk və ya yavaş səslənmə) tembr (səslərin rəngarəngliyi) ölçü (səslərin səslənmə müddəti)

1. səs yüksəkliyi-səs verən cismin sürətlə və ya asta titrəməsindən asılı olur. Cismin titrəmə rəqsi nə qədər tez olarsa səs yüksəkliyi bir o qədər uca və ya əksinə cismin titrəmə rəqsi nə ləng olarsa səs bir o qədər bəm olacaqdır. Musiqidə istifadə olunan bütün səslər öz yüksəkliyinə görə 3 qrupa bölünür; aşağı , orta və yüksək və bunlara da **registr** deyilir.

Pianonun aşağı registr hissəsində yerləşən səslər bəm, orta registrdə yerləşən səslər aşağı hissəyə nisbətən zil, yüksək registrdə yerləşən səslər isə hər iki hissədəki səslərdə zil olur.

2.Səsin qüvvəsi-titrəyən cism dalğasının genişliyindən(amplitudasından)aslıdır.

Titrəyən cism dalğasının amplitudası nə qədər geniş olarsa alınan səs də bir oqədər qüvvətli səslənər.

3.Tembr-Eyni yüksəklikdə olan səsi müxtəlif alətlərdə ifa etsək onda rəngarəng səslər əmələ gəlmişdir. Məs:klarnetin,tarın,kamançanın və.s alətlərin özünəməxsus tembr olduğu üçün səslənmələrində bir -birindən fərqlənir.

4.Ölçü-Səslərin səslənmə müddəti fiziki hadisə olaraq səs çıxaran cismin titrəyiş müddətindən aslıdır,yəni titrəyən cisimdən əmələ gələn səsin səslənmə müddəti həmin cismin titrəmə müddətinə bərabərdir.

2.Musiqi quruluşu.Səsdüzümü. Musiqidə işlənən məlum müxtəlif yüksəkli səslərin qarışılıqlı əlaqəsi musiqi quruluşu yaradır.Yəni musiqi quruluşunu təşkil edən səslər özlərinin müəyyən yüksəkliyinə görə ardıcıl olaraq növbə ilə düzülür.Musiqi sisteminin səsləri yüksəkliklərinə görə yuxarı və aşağı istiqamətdə qurularsa buna **musiqi səsdüzümü** deyilir.Pianonun aşağı birinci pilləsindən başlayaraq son pilləsinə kimi saysaq ,müxtəlif tembr və yüksəkliyə malik 88 səsin yerləşdiyini görürük.Musiqi quruluşunu təşkil edən səsdüzümünün yeddi əsas səsi pianonun ağ pillələrindən ibarətdir.Həmin pillələr fərdi ada malikdir.Bu pillələrin hecai adları belədir:

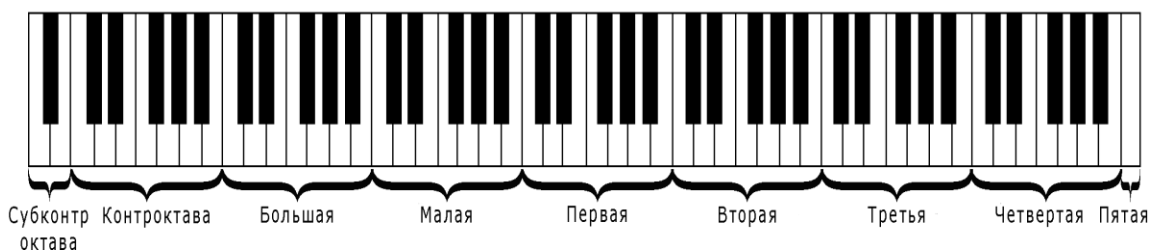
DO, RE, MI, FA, SOL, LYA, SI

Bu yeddi əsas pillələrin səsdüzümündə müəyyən dövr təkrarı nəticəsində səsdüzümünün bütün əsas pillələrini əhatə etmiş olur.

3.Oktavalar. İki eyni adlı səsin müəyyən məsafədə yuxarı və yuxarı tərəfdən bir-biri ilə qovuşmasına **oktava** deyilir .Do,re,mi,fa,sol,lya,si pillələri səsdüzümündə bir neçə dəfə ayrı-ayrı yüksəklikdən təkrar edilir.Eyni adlı lakin yüksəkliyi başqa olan səsləri bir-birindən fərqləndirmək üçün bütün səs düzümü yeddi bütöv iki natamam oktavaya bölünür.Hər oktavanın başlanğıc pilləsi "do"səsi qəbul edilmişdir.Oktavaların adları bellədir:subkontroktava,kontroktava,böyük oktava,kiçik oktava,I-II_III-IV-V oktavalar

Adları çəkilən oktavalardan subkontroktavada üç(lya,si^b,si) pillə,beşinci oktava isə bir(do) pillədən ibarət olduğu üçün bunlara natamam yəni yarımçıq oktavalar deyilir.

Клавиатура фортепиано по октавам

Mövzu № 2. Not və not sətri. Səsin əsas ölçüləri. Açarlar

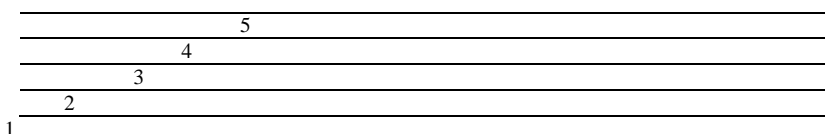
Plan:

1. Not haqqında məlumat və notların yazılışı
2. Səsin əsas ölçüləri
3. Sol və bas açarı, Do açarı. I oktavının notları,

1. Not haqqında məlumat və notların yazılışı. Musiqi əsərinin aydın və dəqiq yazılış qaydası keçmiş əsrlərə məruz qalmışdır. Musiqi melodiyasının yazılış mürəkkəbliyi səsin iki əsas xüsusiyyəti olan yüksəkliyin və səslənmə müddətinin bir işarə vasitəsilə göstərilməsində idi. Orta əsrlərdə musiqi yazılışında nevmalar və qarmaqlardan istifadə olunmuşdur. Lakin nevma və qarmaq adlı işarələrdə səsin yüksəkliyi və səslənmə müddəti göstərilmirdi. Həmin işarələr yalnız melodiya xəttinin istiqaməti barədə azacıq təsəvvür yaradırdı. XI əsrdən başlayaraq məşhur italyan musiqi nəzəriyyəçisi Qvido de Aretso səslərin hecai adlarından başqa 4 paralel üfüqi xətt sistemi kəşf etmişdir. Həmin xətlərdən hər biri öz növbəsində musiqi səsinin dəqiq yüksəkliyini göstərirdi. Sonralar nevmalar öz şəkillərini dəyişərək not deyilən xüsusi işarələrlə əvəz olunmuşdur. XIV əsrdən başlayaraq həmin 4 xəttə 5-ci xətt musiqi səslərinin not yazılışı sahəsinin genişlənməsinə səbəb oldu. Beləliklə musiqinin dəqiq yazılış sistemi yarandı ki həmin sistemdən dövrümüzdə də istifadə olunmaqdadır.

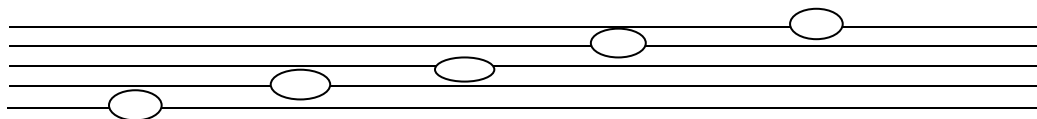
SƏS YÜKSƏKLIYININ YAZILIŞI

Üfüqi halda çəkilmiş 5 paralel xətt musiqidə **not qərərgahı və ya 5 əsas not xətti** adlanır. Bu xətlər aşağıdan başlayaraq yuxarı istiqamətdə sayılır.

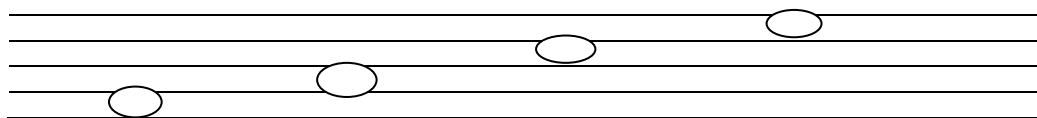

Həmin xətlərin üzərində aralarında I xəttin altında V xəttin üstündə ağ və qara dairə şəkilli xüsusi işarələr yazılır ki bunlara da not deyilir.

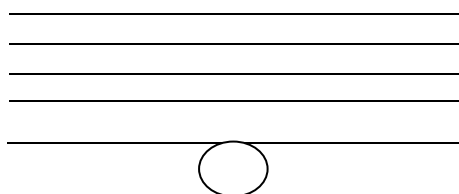
Məs: Xətt üzərində

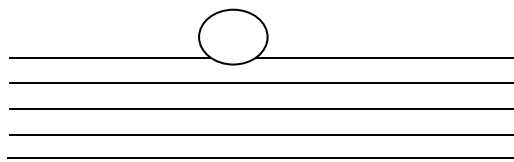
Məs: Xətt arası

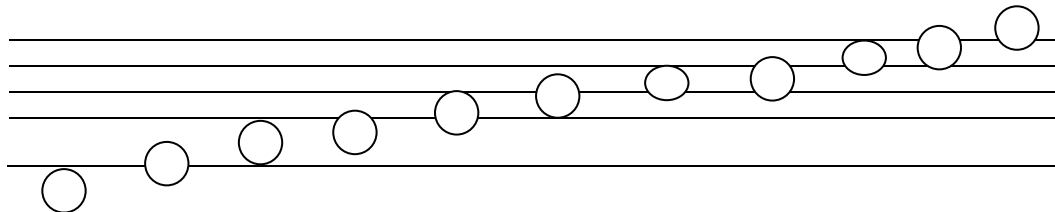
I xəttin altında

V xəttin üzərində

Not qəragahında yazılan notlar

Səslərin səslənmə müddəti və dəqiq yüksəkliyi ayrı-ayrı şəkillərlə göstərilir. Həmin notlar bu şəkildə olur:

Not yazılışında dediyimiz beş xətdən əlavə köməkçi xətlərdən istifadə olunur. Əlavə qısa xətlər əsas xətlərin üstündə və ya altında yazılaraq daha zil və daha bəm səslənən notların yerləşdiyi yeri göstərilir.

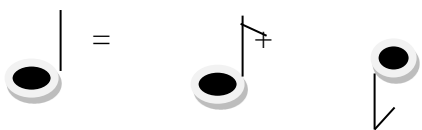
2. Səsin əsas ölçüləri. Musiqi əsrlərində eşitdiyimiz səslərin səslənmə müddəti müxtəlifdir. Onlardan bəzilərinin çox qısa orta və istənilən davamlıqda səslənməsi melodiyanın yaranmasını və quruluşunu əmələ gətirir. Səslərinin səslənmə müddəti dediyimiz kimi müxtəlif şəkildə yazılan not işarələri ilə göstərilir. Həmin notlar aşağıdakı qaydada bərabər ölçülərə bölünür: şərti olaraq ən çox səslənmə müddətinə bütöv deyilən nQ malikdir. Qalan not ölçüsü bütöv notun ikiyə, dördə, səkkizə, onaltıya və i. a. bərabər hissəyə bölünməsi nəticəsində alınır. Beləliklə bütöv not iki bərabər yarım nota bölünür:

Yarım not iki bərabər çərək nota bölünür:

Çərək not iki bərabər səkkizlik nota bölünür:

Səkkizlik not iki bərabər onaltılıq nota bölünür:

Notların bu qayda bölünməsi səsin əsas ölçüsü adlanır.

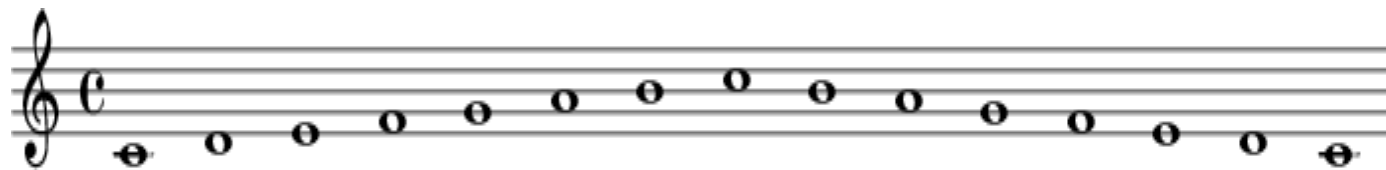
3.Sol və bas açarı.Do açarı.I oktavının notları.. Not qərargahının xətti üzərində və aralarında yazılan notların daimi yüksəkliyinin bildirilməsi üçün xüsusi işarələrdən istifadə olunur.Həmin işarələr musiqidə açar adlanır.Not yazısında müxtəlif şəkilli açarlardan istifadə olunmuşdur.Səslərin dəqiq yüksəkliyini göstərmək üçün əvvəllər not qərargahının başlanğıcında açarların əvəzinə xətlər üzərində G(sol) F(fa) C(do) hərfləri yazılırdı.Lakin müəyyən vaxtdan sonra

həmin hərflər formalaşdırılmış və kamilləşdirilərək G(sol) hərfi əvəzinə skripka və ya sol

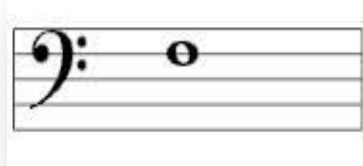
açarı,F(fa) hərfi əvəzinə fa və ya bas açarı,Do hərfi əvəzinə isə C₁ do açarı deyilən işarələrlə əvəz edilmişdir.Bu açarlardan müasir not yazısında skripka və bas açarları əsas rol oynayır.Bundan əlavə do açarının ayrı ayrı növlərindən olan alt və tenor açarlarından istifadə olunur.Skripka not qərargahında yazılarkən onun içərisində dairəvi I vəIII xəttləri əhatə edir.Bu I oktavada

yerləşən və ikinci xətdə yazılan sol notunun yüksəkliyini göstərir G₁

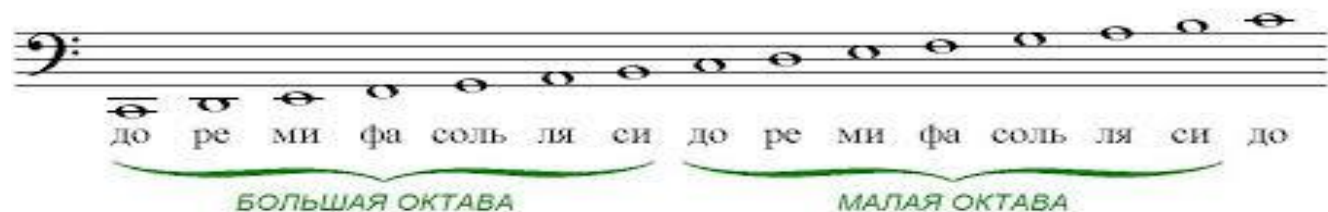
Skripka açarı yazılmış not qərargahında səslərin yüksəkliyinə görə yerləşdirilməsi

Bəm və orta bəm səslərin yazılışında bas açarından istifadə edilir .Bas açarı not qərargahının IV xəttində yazılaraq kiçik oktavının qərargahının kiçik oktavının Fa səsi yüksəkliyini göstərir

Bas açarı yazılmış not qərargahında, səslərin yüksəkliyinə görə yerləşdirilməsi

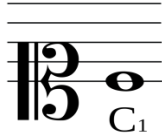

DO açarı-XVI-XVIII əsrlərdə vokal musiqisində işlənən do açarının tutduğu mövqə mühüm və əvəzedilməz sayılırdı.Çünki vokal musiqisində insan səslərinin diapazon (həcm) müxtəlifliyi ilə əlaqədar olaraq müxtəlif növlü do açarlarından istifadə olunurdu.əvvəllər uca və bəm səslərə malik olan müğənnilər üçün yazılan musiqi əsərlərində çoxlu əlavə xətlərdən istifadə olunurduki, bu da notların tez və asan oxunuşunu cətinləşdirirdi.Bununla əlaqədar müğənninin səs diapazonundan asılı

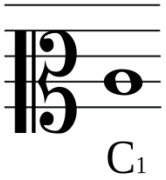
olaraq do açarı not qərargahının istənilən xəttində yazılmış və əlavə xətlərin azalmasına səbəb olmuşdur.

Do açarı insan səslərinin növləri kimi adlanaraq aşağıdakı şəkildə yazılır

1.Soprano- ən uca zil səs malik qadın səsini bildirir.Həmin səs üçün yazılan notların əvvəlində not qərargahının I xəttində do açarı yazılır.adı səsin adı ilə əlaqədar Soprano adlanır:

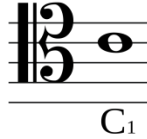
2.Metsosoprano-orta zil səsə malik qadın səsini bildirir.Həmin səs üçün yazılan notların əvvəlində not qərargahının 2-ci xəttində do açarı yazılır və səsin adı ilə əlaqədar Metsosoprano açarı adlanır.

3.Alt-orta bəm səsə malik qadın səsini bildirir.Həmin səs üçün yazılan notların əvvəlində not qərargahının 3-cü xəttində do açarı yazılır və səsin adı ilə əlaqədar alt açarı adlanır.

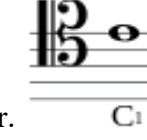

4.Tenor -ən uca zil səsə malik kişi səsini bildirir.həmin səs üçün yazılan notların əvvəlində not

qərargahının 4-cü xəttində do açarı yazılır və səsin adı ilə əlaqədar tenor açarı adlanır.

5.Bariton-orta bəm səsə malik qadın səsini bildirir.Həmin səs üçün yazılan notların əvvəlində not

qərargahının 5-ci xəttində do açarı yazılır və səsin adı ilə əlaqədar bariton açarı adlanır.

Bas-tenor və bariton səslərindən daha bəm səsə malik kişi səsini bildirir. Həmin səslər üçün yazılan notlar bas açarında yazılır.

I oktavanın səslərinin not sətirində yerləşməsi.

I oktavanın notları skripka açarında yazılır:

1. Do – not sətirinin altında 1 – ci əlavə xəttin üzərində yazılır.
2. Re – 1 – ci əsas xəttin altında yazılır.
3. Mi – 1 – ci əsas xəttin üzərində yazılır.
4. Fa – 1 – ci əsas xəttlə 2 – ci xəttin arasında yazılır.
5. Sol – 2 – ci xəttin üzərində yazılır.
6. Lya – 2 – ci xəttlə 3 – cü xəttində arasında yazılır.
7. Si – 3 – cü xəttin üzərində yazılır.

Mövzu № 3. Pauzalar.Alterasiya işarələri,törəmə pillələr

Plan:

1. *Pauzaların növləri.*
2. *Alterasiya işarələri*
3. *Törəmə pillələr*

1. Pauzaların növləri.Musiqi əsərində bəzən səslər arası və bir çox başqa hallarda müəyyən ölçülü fasilənin olması mütləqdir. Musiqidə işlənən fasiləyə Pauza deyilir.Pauzalar not sistemində xüsusi işarələrlə göstərilərək əsas not ölçülərinə bərabər olur.Yəni bütöv,yarım, çərək və səkkizlik və s ölçüdə yazılan notların səslənməməsi tələb olunarsa həmin ölçülərə bərabər pauza yazılır.Bütöv not ölçüsünə bərabər bütöv pauza not qərargahının 4-cü xətti altında bu şəkildə yazılır:

Yarım not ölçüsünə bərabər yarım pauza 3-cü xəttin üstündə bu şəkildə yazılır:

Qalan not ölçüsünə bərabər(çərək ,səkkizlik,onaltılıq və.s) pauzalar xüsusi işarələrlə not sətrinin müəyyən yerində yazılır:

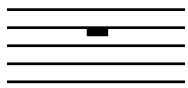
Çərək not ölçüsünə bərabər çərək pauza

Səkkizlik not ölçüsünə bərabər çərək pauza

Əgər bütöv bir xanənin fasiləsi lazım olarsa bu halda xanənin ümumi ölçü sayından asılı olmayaraq həmin xanəyə bütöv pauza yazılmalıdır

Pauzalar heç vaxt liqalanmır .Pauzaların musiqidə əhəmiyyəti böyükdür.

2.Alterasiya işarələri.Musiqidə hər hansı bir səsi 1 ton və ya 1 2t zilləşdirmək və ya bəmləşdirmək istədikdə alterasiya

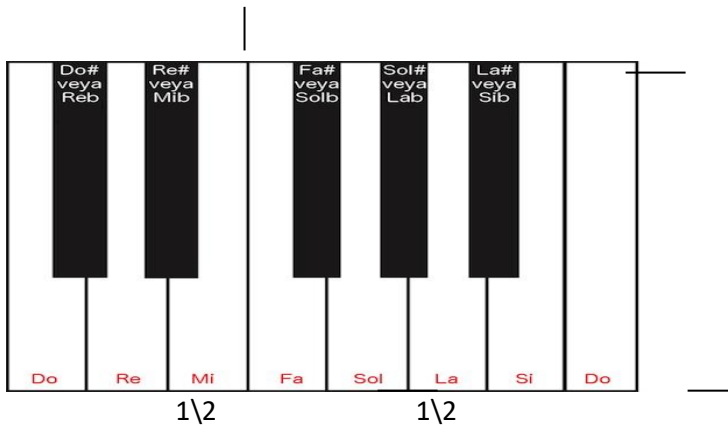

işarələrindən istifadə edilir.

Alterasiya işarələri---diez(#),bemol(**b**),dubldiez(**x**),dublblemol(**bb**),və nəhayət bu işarələri ləğv edən bekar(**♮**)dan ibarətdir.

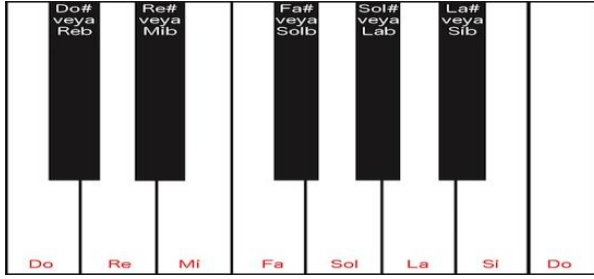
Hər hansı bir notun əvvəlində diez # işarəsi yazılırsa həmin notun yarım ton, dubldiez **x** yazılırsa həmin notun bir ton zilləşməsinə göstərir.əgər notun əvvəlində bemol (**b**) işarəsi yazılırsa həmin notun yarım ton dublblemol(**bb**) yazılırsa həmin notun bir ton bəmləşməsinə göstərir.Bekar

işarəsi **♮** isə yuxarıda dediyimiz kimi bütün adları çəkilən işarələri ləğv edərək əsas səsi bərpa edir.Alterasiya işarələri açardan sonra yazılırsa buna açar işarələri,not əvvəlində yazıldıqda isə buna təsadüfi işarələr deyilir.Açar işarələri bütün əsər boyu öz təsirini itirmir.Not əvvəli alterasiya işarələri isə yalnız bir xanə daxilində təsirli olur.Musiqi səsdüzümünün əsas pillələri arasındakı məsafə heç də eyni deyildir.Burada mi- fa,si-do pillələri arası ən yaxın məsafəyə malikdir.Qalan do-re,re-mi,fa-sol,sol-lya,lya-si pillələri arasında məsafə daha artıqdır.Deməli iki qonşu səs arasında ən yaxın yüksəklik məsafəsinə yarım ton deyilir.İki pillə arasında iki $1\frac{1}{2}$ tondan əmələ gələn məsafə isə 1ton deyilir .

3.Törəmə pillələr Pianonun səsdüzümünün təşkil edən 88 pillənin 52-si ağ,36-sı isə qara pillədən ibarət olduğunu bilirik.52 ağ pillələr yeddi əsas pillələrin adı ilə adlandırılır.Qalan 36 qara pillələr müstəqil ada malik deyil və əsas pillələrin yarım ton artırılması və əskilməsi nəticəsində alınır.Belə pillələrə səs düzümündə törəmə pillələr deyilir.Səs düzümünün müstəqil ada malik olan yeddi əsas pillələri arasında daha beş müstəqil ada malik olmayan pillə yerləşir.Bu pillələr öz adını do notunun yarım ton artırılması do[#] və ya re notunun yarım ton əskilməsi nəticəsində re^badını alır.Bu qayda üzrə re ilə mi arasında qara pillə re diyez və ya mi bemol ,fa sol arasında qara

pillə fa diyez və ya sol bemol,sol ilə lya arasında qara pillə sol diyez və ya lya bemol nəhayət lya ilə si arasında qara pillə lya diyez və ya si bemol adlanır.

Eyni yüksəkliyə malik pillələrin səslənməsi bir yazılışı və adları müxtəlif olarsa buna enhormanik bərabər səslər deyilir.

Mövzu № 4. Ritm.Temp. Dinamik işarələr. Xanə. Metr.Dirijorluq

Plan:

1. Ritmin əhəmiyyəti
- 2.Tempin növləri
3. Dinamik işarələrdən istifadə qaydaları
- 4.Xanə ölçüləri,Xanə xətti
- 5.Metrin əhəmiyyəti
- 6.Dirijorluq sxemi

1.Ritmin əhəmiyyəti. Musiqidə metr və xanə haqqında dediyimiz qaydalardan başqa müxtəlif ölçülü notların da bir-birinin ardınca səslənməsini müşayiət edirik.Bu notlar öz özlüyündə deyil,metr və ölçü qanunu əsasında yazılır və müəyyən bir musiqi fikrinin yaranmasına səbəb olur.Eyni və ya müxtəlif ölçülü notların xanədə metr qanunu əsasında təşkilinə **Ritm** deyilir.

2.Tempin növləri. Musiqi əsərinin bədiiliyini,xasiyyətini və s.aydınlaşdırın amillərdən biri də onun tempidir.Musiqi əsərinin ifası sürətinə və sürət dərəcəsinə **temp** deyilir.Şən əhval ruhiyyəli,tez-tez çalınan bir melodiyanı olduqca asta surətdə ifa etmiş olsaq,həmin musiqi öz mənasını xasiyyətini itirmiş olacaq.Və ya əksinə.Bununla əlaqədar bəstəkarlar yazdıqlar əsərlərin başlanğıcında əsərin istənilən tempini müəyyən sözlərlə göstərilir.Templər əsasən 3 cür olur.ağır,mülayim və tez templər.

ağır templərə-----	lento - asta
	adagio-yavaş
	grave-ağır-ağır
mülayim templərə-----	andante-tələsmədən
	moderato-mülayim
tez templərə-----	allegro-tez
	vivo--sürətli
	presto---olduqca cəld

3. Dinamik işarələrdən istifadə qaydaları. Musiqi əsərlərində bəzi səslərin yavaş digərinin isə bərk qüvvətli səslənməsi tələb olunarsa aşağıdakı dinamik işarələrdən istifadə edilir.

İşarələr	İtalyanca	Mənası
P	Piano	Yavaş
PP	Pianissimo	Sondərəcə zəif
mP	Metsopiano	Orta yavaş
F	Forte	Güclü
Ff	Fortissimo	Son dərəcə güclü
Mf	Metsopiano	Orta güclü
	Kreşendo	Tədricən güclənərək
	Diminuendo	Tədricən zəiflədərək

Ümumiyyətlə bir qayda olaraq terminlər italyan dilində yazılır. Lakin bəzi bəstəkarlarımız öz ana dillərində əsərin tempini və başqa qeydləri yazırlar.

4. Xanə ölçüləri, Xanə xətti Musiqi əsərlərinin quruluşunda əsas prinsiplərdən birisində səslərin müəyyən zaman içərisində təşkili məsələsidir. Hər bir musiqi əsəri bərabər hissəyə bölünür.

Musiqi əsərinin bir hissə başlanğıcının qüvvəli təqtilə başlanaraq, sonra qüvvəli təqtidə qurtarmasına **xanə (takt)** deyilir. Xanələri bir-birindən not qərargahının üstündən çəkilən şaquli xətlə ayırırlar. Həmin xətt xanə xətti adlanır. hər xanədə müəyyən aksent olmalıdır. Xanədə aksent bu > işarə ilə göstərilir. Xanə xətti həmişə qüvvəli (aksentli) təqtinin əvvəlində çəkilməlidir.

Məsələn, | > - | > - | > - |

Xanə ölçüsünü ölçü vahidi təyin edir. Ölçü vahidi bütöv, yarım, çərək, səkkizlik və s. ola bilər.

Əgər musiqi xanənin qüvvəli təqtisindən deyil, zəif təqtisindən başlansa buna xanəxarici deyilir. Başqa sözlə desək, qüvvəli və daha qüvvəli metr aksenti olmayan xanələrə **xanəxarici** deyilir. Xanəxarici kiçik ölçülü notlardan ibarət ----- və i. a. xanənin yarısı həcmində ola bilər. Çox hallarda xanəxarici ölçüsünü əsərin axırıncı xanə ölçüsü tamamlayır

Xanə ölçüsünü ölçü vahidi təyin edir. Ölçü vahidi bütöv, yarım, çərək, səkkizlik və s. ola bilər. Ölçü vahidinin sayı və uzunluğu not sətirinin əvvəlində açardan sonra kəsir işarəsi ilə göstərilir. Belə ki, kəsirin sürəti ölçü vahidinin sayını, məxrəci isə ölçü vahidinin uzunluğunu göstərir. Məs: 2\4, 3\4, 4\4 və s. Xanələr qüvvəli hissələrinin miqdarından asılı olaraq bir neçə qismə sadə, qarışıq, mürrəkəb, dəyişən xanələrə ayrılır.

5. Metrin əhəmiyyəti. Musiqi əsərində notlar müəyyən qayda əsasında yazılır. Müxtəlif vəzn ölçülü notları bir-birinin ardınca ifa etdikdə səslərin müəyyən zaman (vaxt) daxilində təşkil olunduqları aydın hiss olunur.

Zaman daxilində musiqinin əsasını müntəzəm olaraq qüvvəli və zəif təqtilərin (hissələrin) ardıcıl növbələşməsi təşkil edir. Musiqidə birinci təqti qüvvəli təqti, ikinci təqti isə zəif təqti adlanır. Qüvvəli təqtiyə and olan hissə, o biri təqti hissəsindən fərqlənərək, nisbətən daha güclü sayılır. Musiqidə qüvvəli (aksentli) və zəif (aksentsiz) təqtilərin müntəzəm surətdə ardıcıl növbələşməsinə **metr** deyilir. Qüvvəli metr təqtisi xəyali olur.

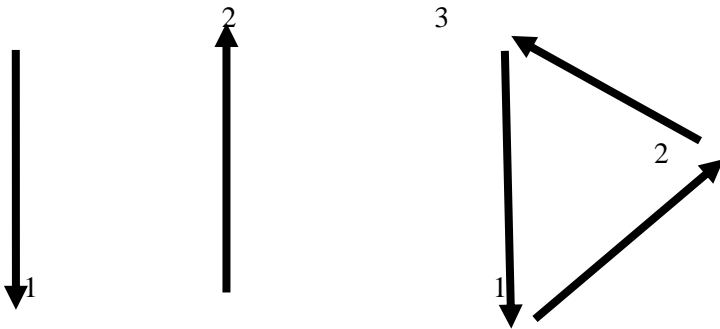
Metrin aksentli (qüvvəli) və zəif təqtilərinin növbə ilə dəyişmə müddəti iki eyni hissəli zaman Metrin aksentli (qüvvəli) və zəif təqtilərinin növbə ilə dəyişmə müddəti iki eyni hissəli zaman (vaxt) müddətinə bərabər olduğundan, buna metr təqtisi deyilir. Aksentli metr təqtisi ilə zəif (aksentsiz) metr təqtisinin dəyişilməsi nəticəsində metrin iki əsas növü alınır:

1. İki təqtilli metr - qüvvəli təqtidən sonra bir zəif təqtinin olması;
2. Üç təqtilli metr - qüvvəli təqtidən sonra iki zəif təqtinin olması.

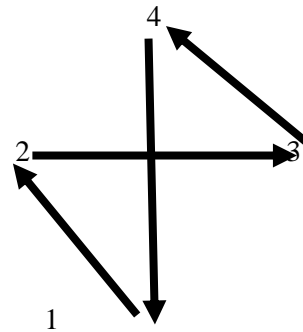
6. Dirijorluq sxemi .Musiqi əsərinin məzmun və xasiyyətini düzgün aydınlaşdırmaq üçün əsərin müəllifin göstərdiyi temp əsasında ifa olunması şərtidir. Tək və ya kiçik qrup ifaçılar üçün yazılmış musiqi əsərlərinin tempi ifaçılar tərəfindən dəqiqləşdirilərək idarə edilir. Lakin daha böyük kollektivə malik xor, orkestr və.s. üçün yazılmış musiqi əsərlərinin ifası dirijor rəhbərliyi sayəsində olur. Bu baxımdan dirijor ifa olunan əsərin məzmununu və musiqi obrazlarının bütövlüklə açılmasını, əsərdəki templərin dəqiqliyini və nəhayət əsərin düzgün səslənməsini təmin edir.

Templərin bildirilməsi və ayrı-ayrı xanələrdə olan metr təqtilərinin dirijor əlləri ilə göstərilmə sxemi belədir:

Sadə metrlər:

Mürəkkəb metr:

Mövzu № 5. Dünya bəstəkarlarının musiqi tarixi

Plan:

1. *İ.S.Baxın həyatı və yaradıcılığı*
2. *Y. Haydının həyatı və yaradıcılığı*
3. *V.A.Motsartın həyatı və yaradıcılığı*
4. *L.v.Betxovenin həyatı və yaradıcılığı*

1.İ.S.Baxın həyatı və yaradıcılığı. Alman bəstəkarı və orqan musiqiçisi, Barokko dövrünün ən görkəmli nümayəndəsi, çoxsəsli (polifonik) musiqinin "atası"

1685-ci il martın 21-də Almaniyanın Turingiya vilayətinin Eyzenax şəhərində Müqəddəs Georq kilsəsinin orqan ifaçısı İohann Ambrisius Baxın ailəsində anadan olub. İlk musiqi dərslərini Ohrdruf şəhərində orqançı kimi çalışan Kristofdan alıb. Alman musiqi məktəbinin İohann Paxeibel və İohann Yakob Forberger kimi simaları, eləcə də fransız musiqi məktəbinin Jan Baptist Lülü, Luis Merşan, Marin Mare kimi musiqiçiləri və italyan musiqiçisi Gorolamo Freskobaldi və digərlərinin yaradıcılığı ilə yaxından tanış olur. 1703-cü ildə nüfuzlu Müqəddəs Mixayel məktəbini bitirir və Veymar şəhərində Hersoq İohann Ernstin saray musiqiçisi postuna təyinat alır. Bir müddət sonra isə

Müqəddəs Bonafes kilsəsində orqan ifaçısı işləməyə başlayır. Sonralar saray orqançısı və konsert mayestrosuna, kapelmesyter vəzifəsinə qədər yüksəlir. 1723-cü ildə Leypsiqdə Thomaskirche (Müqəddəs Tomas lüteran kilsəsi) yaxınlığındakı Müqəddəs Tomas məktəbi kantorumun, eləcə də şəhərdəki bütün əsas kilsələrin musiqi direktoru vəzifəsinə təyin olunur. Ömrünün sonuna yaxın görmə qabiliyyətini itirir. 1750-ci ildə göz əməliyyatı olunur və 65 yaşında əməliyyatın fəsadları səbəbindən vəfat edir. İohann Sebastyan Bax mindən artıq musiqi əsəri yaradıb və opera istisna olmaqla, o dövrün bütün məlum musiqi janrlarına müraciət edib. Xüsusən Barokko musiqisinin inkişafına əvəzsiz töhfələr verib. İntellektual zənginliyi, texniki mükəmməlliyi və bədii gözəlliyi ilə seçilən əsərlərinə Brandenburq konsertlərini, Goldberq variasiyalarını, ingilis və fransız süitalarını, skripkada solo konsert üçün sonata və partitaları, vialençel üçün süitaları, 200-dən artıq kontata və bir o qədər də orqan musiqisi əsərlərini misal göstərmək olar.

2.Y. Haydnın həyatı və yaradıcılığı .Avstriya bəstəkarı, Vyana klassik məktəbinin nümayəndəsi Frans Yozef Haydn simfoniya və simli kvartet kimi musiqi janrlarının banilərindən biridir. Vaxtilə Pyotr Çaykovski Haydn haqqında deyirdi: “O olmasaydı, nə Mosart, nə də Bethoven olardı”. Haydnın taleyi sənətinin vurğunu olduğu digər böyük bəstəkar İohann Sebastyan Baxın taleyinə bənzəyir.

Yozef Haydn 1732-ci il martın 31-də Avstriyanın Macarıstanla həmsərhəd Rorau kəndində, qraf Yozef Haydn 1732-ci il martın 31-də Avstriyanın Macarıstanla həmsərhəd Rorau kəndində, qraf Qarraxların malikəsinə, kareta ustası Mattias Haydnin ailəsində dünyaya gəlir. Yozef ailənin on yeddinci uşağı olub. Atası musiqini sevirdi, arfada çalır, anası isə yaxşı oxuyurdu. Ailə çətinliklə dolarsa da, altı yaşlı Yozefi

məktəbə qoyurlar. Burada o, demək olar, bütün musiqi alətlərində çalmağı öyrənir. İki il sonra isə Yozef Müqəddəs Stefan kilsəsinin kapellasında xorist işləməyə başlayır, lakin “tam peşə yararsızlığına görə” tezliklə xordan qovulur. Y.Haydn dolanmaq üçün hər işdən yapışır: not köçürür, nəğmə müəllimi, küçə musiqiçisi, skripkaçalan və orqançalan, akkompaniator işləyir. Vyana olanda evlərin çardağında, bəzən sadəcə parkda, skamyada gecələyirdi. Amma gələcək bəstəkarın həyat eşqi və nikbinlik kimi gözəl keyfiyyətləri vardı. Ən yoxsul vaxtlarında tez-tez zarafatla deyirmiş: “İstedadlı olsaydım, məni tanıyardılar. Dərd burasıdır ki, mən, görünür, dahiyəm. Dahilərin ki də belə gətirib: gərək, səbr edəsən”. Varlı əyanlardan birinin yanına işə düzəlmək Haydn üçün səfalətdən qurtulmağın yeganə üsulu idi. Bax kimi onun da köməyinə dostları gəlirdi. Əvvəlcə qraf Morsinin yanında işə düzəlirdi və ilk simfoniyasını yazırdı. Simfoniya böyük uğur qazanırdı. Gənc bəstəkar knyaz Esterhazinin diqqətini cəlb edirdi. 1761-ci ildə Y.Haydn knyazın orkestrinin vitse-kapelmeysteri, beş il sonra isə baş kapelmeysteri olur. Haydn otuz il knyaza xidmət edirdi. Bu müddət ərzində çoxsaylı böyük əsərlər yaradırdı. Bəstəkarın musiqisi aydın, işıqlı və son dərəcə “canlıdır”. Haydn öz simfoniya əsərlərini sanki rəngkarlıq əsərləri kimi adlandırır: “Axşam”, “Səhər”, “Günorta”, “Ov”, “Ay”, “Toyuq”, “Kraliça”. O, melodiyasını sanki tamaşaçının gözündə canlandırır: günəş parlayır, dalğalar qumlu sahilə hücum çəkir, çaylar şırıldaıyır, quşlar cəh-cəh vurur, ayrıpəncə ayı yanlarını basa-basa yeriyir...Esterhazinin sarayında çalışdığı az qala otuz illik karyerası ərzində bəstəkar xeyli əsər bəstələyirdi, onun şöhrəti gündən-günə artırdı. 1781-ci ildə Vyana olanda Volfqanq Amadey Mosartla tanış olur və dostlaşır. 1790-cı ildə Esterhazinin ölümündən sonra Haydn artıq dünya şöhrətli bəstəkar idi. Ona krallar, knyazlar və hətta imperatorlar simfoniya, kvartet və oratoriyalar sifariş verirdilər. Vyana ətrafındakı kiçik evinə dünyanın hər yerindən onun dühasına böyük ehtiram əlaməti olaraq fəxri diplomlar, medallar, qiymətli hədiyyələr axışırdı. Haydn özündən sonra böyük irs qoyub gedirdi: təqribən 30 opera, üç oratoriya, o cümlədən məşhur “Dünyanın yaradılışı”, “İlin fəsilləri” oratoriyaları, 14 messa, 119 simfoniya, bariton üçün 163 pyes, 83 kvartet, 44 sonata və s. və

ilaxır. Özü də bunlar onun bizim günlərə gəlib çatan əsərləridir. Axı Haydnın Esterhazinin yanında yaratdığı bütün əsərlər knyazın və onun varislərinin mülkiyyəti hesab olunurdu. Onlar isə böyük bəstəkarın partituralarından ibarət bu sərvəti dünya ilə bölüşməyə tələsmirdilər. 1932-ci ildə - bütün dünya Haydnın iki yüz illik yubileyini qeyd edəndə onun indiyə qədər məlum olmayan 400-dən çox əsəri dərc olundu. “Lya passione” isə yalnız 1959-cu ildə aşkar edildi.

Bəstəkar Napoleon ordusunun Vyanaya hücumundan sonra - 1809-cu il mayın 31-də 77 yaşında vəfat edib. Evinin ətrafına top mərmisi düşəndə xidmətçilərini sakitləşdirərkən dediyi sözlər bəstəkarın son sözlərindən biri olub: “Övladlarım, heç qorxub eləməyin, çünki Haydn varsa, heç bir ziyan ola bilməz”. İki həftə sonra isə Şotland monastırının kilsəsində onun cənazə duası oxunub. Mərasimdə Mosartın Rekviyemi səslənib.

Bu maraqlıdır: Haydn Londonda konsertlər verəndə tez-tez müşahidə edirdi ki, Britaniya paytaxtının sakinlərinin çoxu incəsənəti sevdikləri üçün yox, məlum olduğu kimi, İngiltərədə çox güclü olan ənənələrə hörmət xətrinə musiqi dinləməyə gəlirlər. Orkestrə dirijorluq edən Haydn bəzən salona göz gəzdirib, bəzi sıralarda şirin-şirin yatan tamaşaçıları görürdü. Bəstəkar özünəməxsus yumor hissi ilə vəziyyətdən çıxış yolu tapır. O, məxsusi olaraq londonlular üçün simfoniya bəstələyir. Simfoniya rəvan və asta tempdə başlayır, elə bil qəsdən tamaşaçılara lay-lay çalır. Birdən sanki “göy guruldadır, ildırım çaxır”. Zərb alətlərinin qulaqbatırıcı səsi salonu silkələyir. Təbii ki, şirin yuxuda olanlar hövlnak ayılırlar. Sonra həzin musiqi süzülür, ardınca yenə də barabanlar guruldamağa başlayır. Həzin və gurultulu musiqi bir neçə dəfə bir-birini əvəzləyir. Heç kəs yata bilmir. Buna görə də simfoniya “Sürpriz”, yaxud “Zərb alətləri ilə simfoniya” adlandırılır.

3.V.A.Motsartın həyatı və yaradıcılığı

V. A. Motsart XVIII əsrin ikinci yarısında Avstriyada yaşayıb yaratmışdır. Adətən bəstəkarlar öz yaradıcılıqlarında müəyyən bir sahəni dolğun göstərməyə çalışmışlar.V. A. Motsart yaradıcılığında bütün janrlara müraciət edərək özünü beyni dərəcədə məharətli, universal musiqiçi kimi göstərməyə nail olmuşdur.İstər opera, istər simfoniya, istər konsert, istərsə də mahnı və rəqs sahəsində bacarıqlı sənətkar kimi öz qabiliyyətini nümayiş etdirə bilmişdir. V. A. Motsartın yaradıcılığı XVIII əsr musiqi sənətinin ən yüksək zirvəsini təşkil edir. Vyana klassiklərindən olan V. A. Motsart böyük simfoniya, bir sıra kamera əsərlərinin müəllifidir. O, eyni zamanda operalar, çoxlu miqdarda vokal

əsərləri yazmışdır. Motsartın yaradıcılığını avropa klassikləri çox sevirlər və yüksək qiymətləndirirlər. V. A. Motsart 1756 – cı ildə Zalsburq şəhərində, musiqiçi ailəsində anadan olmuşdur. 12 yaşında ikən İtaliyaya gəndərk orada üç il yaşayır. Bu müddət ərzində operanı dərinləndirən bir sıra simfoniya və operalar yazır. İlk operasını Motsart 14 yaşında ikən yazmışdır.1781 – ci ildə Motsart Vyanaya köçür və ömrünün axırınadək orada yaşayır. Vyanada o, ən məşhur əsərlərini yazır. V. A. Motsart 23 opera, o cümlədən “Fıqaronun toyu”, “Seraldan oğurlanma”, “Don Juan”, “Sehrli tütək”. 40 –dan artıq simfoniya, o cümlədən “Yupiter”, müxtəlif alətlər üçün 27 konsert, çoxlu miqdarda mahnı və instrumental əsərlər yazmışdır. O, həmçinin fortopiano üçün 19 sonata, orqan üçün 17 sonata, fortopiano ilə skripka üçün 43 sonata, 27 simli kvartet və sairələrin müəllifidir. Bunlarla yanaşı, Motsart skripka ilə simfonik orkestr üçün 6 konsert, “Rekviyem”, 200 - ə yaxın rəqslər də yazmışdır. Eləcə də skripka, violonçel və fortopiano üçün triolar, sonatalar, kvartetlər Motsartın yaradıcılığını təşkil edir. Onun əsərlərinin forması çox aydındır. Melodiyası geniş və gözəldir.

Bəstəkarın yaradıcılığında əsas yeri janr etibarilə müxtəlif olan simfoniya və operalar tutur. Onun ən məşhur operası fransız dramaturqu P. O. Bomaşenin (1732 – 1789) üçlüyü əsasında yazılmış “Fıqaronun toyu” operasıdır. Operanın librettosu L. Da Ponte (1749 – 1838) tərəfindən yazılmışdır. Avstriyada, o dövrdə Bomaşenin komediyalarının tamaşaya qoyulması qadağan olunmuşdur. Lakin buna baxmayaraq librettonu yazan L. D. Ponte, operanın tamaşaya qoyulmasına icazə ala bilmişdir.1785 – ci ildə dekabrında operanın musiqisinin yazılmasına başlayın Motsart beş

ay müddətinə operanı tamamladı. “Fıqarunun toyu” operasının ilk tamaşası 1786 – cı ildə (1 may) Vyanada olmuşdur. Lakin o qədər də müvəffəqiyyət opera həmin ilin dekabrında Praqada tamaşaya qoyularaq həddindən artıq böyük müvəffəqiyyət qazandı. Motsartın operalarında melodiya əsas yer tutur. Eləcə də orkestrin rolu çox böyükdür. Operada reçitativ, ansambl və duet eyni dərəcədə bərabər hüquqa malikdir. Ömrünün sonunda naməlum bir şəxs Motsarta “Rekviyem” yazmağı sifariş edir. Bu əsəri bəstəkar tamamlaya bilmir. Əsəri onun şagirdi tamamlayır. V. A. Motsart 1791 – ci ildə vəfat edir.

4. L.v.Betxovenin həyatı və yaradıcılığı Dahi alman bəstəkarı Bethoven (1770-1827) dünyanın ən nəhəng bəstəkarlarından biridir. Böyük Fransa inqilabının ideyalarından ilham alan Bethoven öz yaradıcılığında ilk növbədə insanın qəhrəmanlıq, mübarizlik əzmini tərənnüm etmişdir. Tarixi şəraitdən, yaşadığı mühitdən savayı, Bethovenin şəxsi problemləri, ələlxusus sağlamlığı ilə bağlı çətinlikləri də onun dünyagörüşünə ciddi təsir göstərmişdir. 28 yaşında ikən o, ağır xəstəliyin — musiqiçi üçün əsl faciə olan karlığın ilk əlamətlərini hiss edir. Xəstəlik şiddətləndikcə Bethoven çalmaq, sonra dirijorluq etmək qabiliyyətini get-gedə itirir.

Adamlarla ünsiyyət saxlaması da tədricən çətinləşir — ömrünün son illərində o, dəftər vasitəsilə yazılı «söhbətlər» keçir. Ən dəhşətlisi isə odur ki, bəstəkar yaratdığı musiqini daha

eşitmir! Lakin nə xəstəlik, nə də tənhalıq Bethovenin mətin iradəsini qıra bilmir. Bəstəkarın daxili aləminin inikası olan musiqisində qorxu, ümitsizlik hissələrinə rast gəlmək mümkün deyil. Onun simfoniyyalarında, sonatalarında, kvartetlərində ruh yüksəkliyi, gələcəyə inam duyulur, insan mübarizəsinin qələbə ilə nəticələncəyi elan edilir.

Bethoven cəmi 9 simfoniya yazmışdır. İlk baxışdan bu, Haydn və Mosart irsi ilə müqayisədə, əlbəttə, çox deyil. Lakin nəzərə almalıyıq ki, Bethoven simfoniyanın həcmi genişləndirərək, dramatikliyini artıraraq bu janrı xeyli zənginləşdirmişdir. Bəstəkar hətta Haydnın müəyyənləşdirdiyi orkestr tərkibinə yeni alətlər daxil etmiş və beləliklə, onun daha qüvvətli səslənməsinə nail olmuşdur. Bethoven ən məşhur əsərlərindən biri olan 3-cü simfoniyanı əvvəlcə Napoleona həsr etməyi nəzərdə tutmuş. Lakin Napoleonun özünü imperator elan etməsini bəstəkar olduqca mənfi qarşılayır. Bethoven nəzərdə tutduğu ithaf fikrindən daşınır və simfoniyanı «Qəhrəmanlıq» adlandırır. Bəstəkarın tanınmış 5-ci simfoniyasının ən yaddaqalan musiqi parçası əsəri başlayan qısa, zəhmli mövzudur. Həmin musiqini Bethoven «tale qapını döyür» bədii ifadəsi ilə şərh edir. 9-cu simfoniya da isə bəstəkar dövrü üçün cəsarətli bir yenilik tətbiq edir — əsərin son hissəsində alman şairi İ.F.Şillerin «Sevincə doğru» şeri əsasında nəhəng xor səhnəsi verir. Bu ölməz musiqi indiyədək xoşbəxtliyə, səadətə, dostluğa, qardaşlığa səsləyən alovlu çağırış olaraq dünya xalqlarının birlik rəmzi kimi qavranılır. İ.V.Hötenin «Eqmont» faciəsinə yazdığı musiqisi, «Patetik» və «Appassionata» adları ilə tanınmış fortepiano sonataları, skripkaçı Rodolf Kreytserə həsr etdiyi «Kreytser sonatası», yeganə «Fidelio» operası da Bethoven yaradıcılığının qəhrəmanlıq, azadlıq əhval-ruhiyyəsini dinləyicilərə məharətlə çatdırır. Bethoven musiqisində incə lirika, dərin fəlsəfi düşüncələr də mühüm yer tutur. Məsələn, «Pastoral» adlandırdığı 6-cı simfoniyasında, «Ay» sonatasında təsvir olunan gözəl təbiət mənzərələri insanın daxili aləmi, onun fikir və düşüncələri ilə həmahəng səslənir. Bethovenin kvartetləri, fortepiano konsertləri, eləcə də «Uzaq sevgiliyə doğru» vokal silsiləsi, kiçik mahnıları yaradıcılığının lirik xəttini bariz şəkildə nümayiş etdirir. Dahi bəstəkarın dəfn mərasiminə otuz mindən artıq insan yığılıbmış. Bethoveni son mənzilə yola salanların arasında Frans Şubert də var imiş. Bu, çox simvolik bir hadisə idi. İlk romantik sonuncu klassiklə vidalaşır. Avropa musiqisində klassisizm cərəyanı romantizmlə əvəz olunur.

Mövzu № 6. Rus bəstəkarlarının musiqisi

Plan:

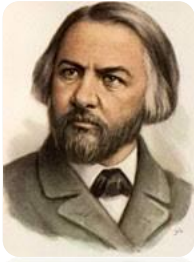
- 1. Rus musiqi məktəbinin əsasının qoyulması*
- 2. M. Qlinkanın həyat və yaradıcılığı*
- 3. P. Çaykovskinin həyat və yaradıcılığı*
- 4. D. Şostakoviçin həyat və yaradıcılığı*

1. Rus musiqi məktəbinin əsasının qoyulması. Rus xalq musiqisi kökləri 9-cu əsrdə ilk Rus dövləti yaranadək qədim rus torpağında yaşamış şərq slavyan tayfalarının mahnı yaradıcılığı ilə bağlıdır. 9-10-cu əsrlərdə rus və digər şərq slavyan xalqlarının formalaşmasında ilk böyük nailiyyətlər isə Kiyev Rus dövlətinin adı ilə bağlıdır. Çünki qədim rus dövlətinin paytaxtı Kiyev yüksək mədəniyyətə malik beynəlxalq mərkəz idi. Rusiya tarixində Kiyev dövrü mədəniyyətin coşğun inkişafı ilə səciyyəvidir. Bu zaman müxtəlif sənət növlərinin, rəngkarlığın, memarlığın, ədəbiyyat və musiqinin intensiv inkişafı üçün əlverişli şərait var idi. Xalq yaradıcılığının ən müxtəlif janrları inkişaf etmiş, kilsə oxuma sənətinin ilk formaları yaranmış, knyaz malikanələrinin məişətinə xas olan, mərasimləri müşayiət edən musiqi geniş yayılmışdır.

Xalq yaradıcılığının maraqlı qollarından olan qəhrəmanlıq eposu Kiyev rus dövlətinin musiqi həyatında mühüm yer tuturdu. Xalq arasında yaranıb yayılan epik-rəvayətlər 19-cu əsr ədəbiyyatında "bılına" adını almışdır (reçetativ deklomasiya) Qədim Kiyev dövlətində skomorox sənəti də təşəkkül tapmışdır. Bu, qədim rus aktyor sənətinin bir tipidir. Skomorox tamaşaları və həmin tamaşalarda oxunan mahnılar ifşaedici elementləri. feodal cəmiyyətinin hakim təbəqələrinə, xüsusən ruhanilərə qarşı çıxması ilə səciyyəvi idi. Məlumdur ki, sonralar (xüsusən 17-ci əsr Rusiyasında kəskin sinfi ziddiyyətlər dövründə) skomoroxlar xalqın güclənməkdə olan etirazının yeganə ifadəçilərinə çevrilmişdilər. 11-ci əsrin axırlarından 14-cü əsrdə Rusiya feodal dağınıqlığı dövrü kimi tanınır. Həmin dövrdə Kiyev rus dövləti bir sıra səbəblər üzündən parçalanmış və ayrı-ayrı rus torpaqlarına bölünmüş, mədəni inkişafda tənəzzül başlamışdır. Bu zaman Novqorod rus musiqi və təsviri sənətində böyük rol oynayırdı. əsl rus skomorox sənəti də Novqorod şəhərində qəti formalaşmış və onun möhkəm ənənələrinin təməli də orada qoyulmuşdur. Kilsə oxuma sənəti tarixində də Novqorod iri mərkəzlərdən birinə çevrilmişdir. 12-14-cü əsrlərdə Novqorod kilsə oxuma məktəbi bir sıra istedadlar, yaradıcı və ifaçılar yetişdirmişdir. Novqorod mühitində qədim rus incəsənətinin başqa bir növü- zəng səsləri kimi formalaşan milli musiqi inkişaf edirdi (rus kilsələrində zənglərdən 11-ci əsrin ortalarından etibarən istifadə edilməyə başlamışdır.). Novqorod zəng səsləri yüksək sənət musiqisi zirvəsinə çatdırılmışdır. Qədim rus mədəniyyətinin növbəti mərhələsi 15-16-cı əsrlərdə Mərkəzi (Moskva) Rus dövlətinin yaranması ilə bağlıdır. Həmin dövrün tarixi hadisələri arasında monqol-tatar işğalçılarına qarşı rus xalqının mübarizəsi xüsusi qeyd edilməlidir. Rus mədəniyyətinin 14-cü əsrin sonunda başlanan ümumi inkişafı 15-16-cı əsrlərdə çoxcəhətli xarakter almış, dövrün milli sənətinə xas intibah ünsürləri ilə dolğunlaşmışdır. Xalq mahnı yaradıcılığı yeni obraz və ideyalarla zənginləşmiş, onun ayrı-ayrı janrları formalaşmış, ilk növbədə tarixi mahnı adlı janrı yaranmışdır. Ümumiyyətlə, 16-17-ci əsrlərdə rus xalq mahnı sənətinin başlıca xüsusiyyətini çoxsəsli səsaltı üslub təşkil edirdi

17-ci əsrin ikinci yarısında (1672-ci ildə) Rusiyada ilk saray teatri yarandı. Bu da rus musiqi həyatında əlamətdar bir hadisəyə çevrilmişdir. Lakin 1676-cı ildə köhnə tərəflərin təzyiqi ilə bağlandığına görə bu teatr rus musiqi mədəniyyətinin inkişafında oqədər də mühüm rol oynaya bilməmişdi. 18-ci əsrdə rus milli mədəniyyəti yeni tarixi inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Rus musiqi sənəti də sürətlə inkişaf edirdi. Dini musiqidən uzaq olan musiqi sənəti formalaşmışdır. Xalq yaradıcılığında yeni folklor təbəqəsi – şəhər xalq mahnısı yaranmışdır.

İndiki dövrdə rus musiqisinin simvolu balalayka və bayan alətləridir, bu alətlər rus musiqisinin simvoludur.

2.M.Qlinkanın həyat və yaradıcılığı 1804 – cü ildə Smolensk quberniyasının Novospassk kəndində anadan olmuşdur. 1817 – ci ildə Mixail Peterburqda olan "Nəcib pansiona" daxil olur. Pansionda oxuduğu müddətdə o, fortepiano, skripka və musiqi nəzəriyyəsi üzrə Peterburqun ən bilikli müəllimlərindən dərslər almışdır.

1823 – cü ildə pansionu bitirdikdən sonra Qlinka müalicə üçün Qafqaza gəlir. Burada o, Qafqaz xalq mahnı və rəqslərini dinləyir və öz yaradıcılığında istifadə edir. 1828 – 1834 – cü illərdə İtaliya və Almaniyada yaşamış bəstəkar bir sıra bəstəkar və müğənnilərlə tanış olaraq müasir musiqini öyrənir, vokal yaradıcılığı sahəsində təkmilləşir. İtaliyada olarkən o, fortepiano və simli alətlər üçün əsərlər və

romanslar yazmışdır. 1832 – ci ildə Qlinka milli opera yaratmaq fikrinə düşür. 1834 – ci ildə Rusiyaya qayıtdıqdan sonra Jukovski tərəfindən təklif olunmuş İvan Susanin mövzusu Qlinkanı maraqlandırır. Operanın ilk tamaşası 1836 – cı ildə (27/XI) olmuşdur. 1837 – ci ildə Qlinka saray nəzdində olan kapellada işləyir. Bu dövrdə bəstəkar yeni – "Ruslan və Lyudmila" operasını yazmaq qərarına gəlir. Arzu edirdi ki, operanın librettosunu A.S. Puşkin yazsın, lakin librettonu bəstəkar özü yazmalı oldu. Bu opera üzərində Qlinka 5 ilə yaxın çalışır. Operanın ilk tamaşası 1842-ci ildə çox böyük müvəffəqiyyətlə keçmişdir. Bəstəkar 1844–cü ildə Parisə, 1845–ci ildə İspaniyaya gedir. İspaniyada olarkən xalq mahnı və rəqslərini dinləmiş və nota salmışdır. Bu səfərin təsərrüfatı nəticəsində o, bir çox əsərlər yazır. 1848–1857–ci illəri Qlinka həyatını Peterburq, Varşava, Paris və Berlində keçirmişdir. O, 1848 – ci ildə "Kamarinskaya" simfonik poemasını yazır, "Taras Bulba" simfoniyası və "İki ərli" operası üzərində işləməyə başlayır. 1856–cı ildə Qlinka Berlinə gedir, 1857 – ci ilin yanvar ayında konsertdən qayıdarkən xəstələnir və 1857 – ci il fevralın 3 – də vəfat edir. Onun külnü Peterburqa aparırlar.

3.P.Çaykovskinin həyat və yaradıcılığı. Pyotr Çaykovski musiqisi rəngarəngliyi, romantikliyi və qeyri-adi melodiya zənginliyi ilə seçilən dahi rus bəstəkarıdır. 1840-cı il Vyatsk quberniyasının Votkinsk şəhərində dağ mühəndisi ailəsində anadan olan Pyotr fortepiano ifa etməyə dörd yaşından başlayır. On dörd yaşında ikən onun bəstəkarlıq keyfiyyətləri də üzə çıxır. Lakin gənc yaşında peşəkar musiqi ilə məşğul olmaqdan çəkinir. 1862-ci ildə yeni açılmış Peterburq konservatoriyasına qəbul olan Çaykovski növbəti il diqqətini bütünlüklə musiqi təhsilinə yönəltmək üçün dövlət qulluğunu tərk edir. Konservatoriyanın direktoru A.Q. Rubinşteynin yanında orkestr və kompozisiya ilə məşğul olur və təhsil illərində uvertüra və kantata bəstələyir. Konservatoriyanı bitirdikdən sonra 1866-

cı ildə Anton Rubinşteynin qardaşı tərəfindən elə həmin il açılmış Moskva konservatoriyasına harmoniya professoru vəzifəsinə dəvət alır. Bu ərəfədə Çaykovski bir çox musiqi əsəri - çoxsaylı simfoniya və uvertüra, simli kvartetlər, fortepiano konsertləri, həmçinin opera və baletlər bəstələyir. Moskvada işlədiyi ilk iki il ərzində Çaykovski özünün ilk simfoniyasını və ilk operası olan "Voyevoda"nı bəstələyir. Çaykovski vaxtının çox hissəsini xarici ölkələrdə keçirir, uzun müddət qohumlarının (əsasən Ukraynada bacısı Aleksandranın ailəsinə məxsus Kamenka mülkündə) və dostlarının malikanələrində yaşayır. Həmin müddətdə üç opera – "Orlean qızı" (1881-ci ildə səhnəyə qoyulub), "Mazepa" (1884) və "Cadugər" (1887), həmçinin skripka konserti (1878-cil ii) bəstələyir. 1890-cı ildə məşhur "Qaratoxmaq qadın" operasını yazır. 1891-ci ilin baharında Çaykovski ilk dəfə Birləşmiş Ştatlara səfərə çıxır, Nyu-Yorkda, Baltimorda və Filadelfiyada çıxışlar edir və Avropaya nisbətən burada daha məşhur olduğunu görür. Rusiyaya qayıtdıqdan sonra, yay aylarını "İolanta" operasının və "Şelkunçik" baletinin bəstələməsinə həsr edir. 1893-cü ilin əvvəlində Çaykovski Altıncı simfoniya si-minorun üzərində işləməyə başlayır. Çaykovski vəba xəstəliyinə tutulur və 1893-cü il oktyabrın 25-də (noyabrın 6-da) vəfat edir

4. D.Şostakoviçin həyat və yaradıcılığı .Dahi rus bəstəkarı Dmitri Şostakoviç XX əsr dünya musiqisinin ən nəhəng nümayəndələrindən biridir. Onun kəskin dramatik, hətta faciəvi musiqisi zorakılığa, qəddarlığa qarşı çıxır, insanın xoşbəxt gələcəyinə inadkarlıqla can atmasını tərənnüm edir. Şostakoviç dünya simfonik musiqisinin Bethoven, Çaykovski kimi böyük ustadları ilə bir sırada duran sənətkardır. Şostakoviçin diplom işi olan 1-ci simfoniyası olmuşdur. Bəstəkar şah əsərlərindən sayılan 5-ci simfoniyası ilə yaradıcılığının yetkinlik dövrünə qədəm qoyur. Şostakoviçin İkinci Dünya müharibəsi illərində yaratdığı 7-ci simfoniya isə sənət fədakarlığının əsl nümunəsidir.

1948-ci ildə Profokoyevlə birgə totalitar sovet rejimi tərəfindən kəskin tənqidlərə məruz qalan Şostakoviç yaradıcılıqda bəzi güzəştlərə getməli olur və inqilab mövzusunda həsr etdiyi 11-ci və 12-ci simfonialarını yazır. Şostakoviç müxtəlif alətlər üçün də dəyərli əsərlər yaratmışdır. Belə ki, o, fortepiano üçün 24 prelüd və fuqa, bir neçə konsert və digər əsərlərin müəllifidir. Şostakoviçin musiqili teatrda, xüsusilə də opera janrında apardığı bədii axtarışlar Sovet İttifaqının incəsənətə nəzarət edən rəsmi dairələri tərəfindən mənfi qarşılır; «Burun» (N.Qoqolun povesti əsasında) və «Msensk qəzasından ledi Makbet» (N.Leskovun hekayəsi əsasında) operaları musiqi baxımından həddindən artıq mürəkkəb elan olunur və səhnədən çıxarılır. Bu əsərlər yalnız 60-cı illərdə həyata qayıdır və XX əsr dünya opera sənətinin parlaq nailiyyətləri kimi layiqincə qiymətləndirilir. Şostakoviçin müxtəlif teatr tamaşalarına, kinofilmlərə yazdığı musiqi bəstələməmişdir. Şostakoviç Azərbaycan musiqisinin inkişafına da böyük təsir göstərmişdir. Qara Qarayevin dediyinə görə, «Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin formalaşmasından danışarkən ilk növbədə Üzeyir Hacıbəyov və Dmitri Şostakoviçin — bu iki klassikin adlarını çəkməliyəm». Onu da qeyd edək ki, Qara Qarayev Cövdət Hacıyevlə birgə Şostakoviçin sinfində təhsil almış, onunla sıx yaradıcılıq və dostluq münasibətində olmuşlar

Mövzu № 7. Azərbaycan musiqi tarixi. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbi

Plan:

- 1. Azərbaycan musiqi tarixi**
- 2. Ü.Hacıbəyovun yaradıcılığı**
- 3. Azərbaycan ladları. Azərbaycan xalq musiqi janrları**

1. Azərbaycan musiqi tarixi. Azərbaycanın zəngin musiqi sənəti çoxəsrlik inkişaf tarixinə malikdir. Bu musiqi haqqında ilk məlumatlar arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən bir sıra abidələrdən, Qobustan və Gəmiqaya qaya rəsmlərindən alınmışdır. "Kitabi - Dədə Qorqud"da Nizaminin, Füzulinin əsərlərində orta əsrlərin musiqi həyatı, musiqi janrları, musiqi alətləri barədə zəngin məlumat verilmişdir. Azərbaycanın Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayi, Mirzəbəy, Mir Möhsün Nəvvab kimi məşhur alimlərinin risalələrində orta əsr musiqi mədəniyyətinin, ifaçılığının yüksək inkişaf səviyyəsi açıqlanmış, Azərbaycan musiqisinin nəzəri problemləri işlənilmişdir. İlk yazılı ədəbi abidəmiz olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında musiqi ilə bağlı bir sıra parçaların mövcudluğu, dastan boyunca müxtəlif musiqi alətlərinin adlarının çəkilməsi musiqimizin qədimliyinə əyani sübutdur. İlk yazılı musiqi risalələrimiz hələ XIII əsrə aiddir. XIII-XV əsrlərdə Yaxın və Orta Şərqi musiqi-nəzəri fikrinin inkişafı məhz Azərbaycanın iki böyük alimi və musiqiçisi Səfiəddin Urməvi və Əbdülqadir Marağayinin adları ilə bağlıdır. Urməvinin yazdığı "Kitab əl-Ədvar" və "Şərəfiyyə" risalələri Azərbaycan musiqi elminin əsasını qoymuş və onun gələcək inkişafı üçün zəmin yaratmışdır. O, musiqi elminə

"Sistemçilik" məktəbinin yaradıcısı kimi, banisi kimi daxil olmuşdur. Urməvinin yaratdığı musiqi sistemi, not cədvəli o dövrün ən kamil not sistemi idi. XVII əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanda yaranmış maraqlı risalələrdən biri də Mirzə bəyin "Musiqi haqda" risaləsidir. XIX yüzilliyin axırlarından etibarən Azərbaycanın bir sıra şəhərlərində musiqi məclisləri, cəmiyyətləri, dərnəkləri təşkil olunur. XIX əsrin 80-ci illərində M.M.Nəvvab məşhur xanəndə Hacı Hüsü ilə birgə yaratdığı "Musiqiçilər məclisi"ndə musiqinin estetik problemləri, ifaçılıq, muğam sənəti müzakirə olunurdu. Məclisə məşhur xanəndə və sazəndələr Məşədi Cəmil Əmirov, İ.Abdullayev, S.Şuşinski, Sadıxcan və b. daxil idi. Şuşa vokal sənətinin görkəmli nümayəndələrindən Xarrat Qulunun tələbəsi Hacı Hüsü idi. O, muğamları bilən musiqişünas və alim olmuş, bir sıra muğamları təkmilləşdirmiş, yeni muğamları yaratmışdır. Mirzə Sadiq Əsəd oğlu (Sadıqcan) əsrinin böyük tar ustası olmuş, tarı rekonstruksiya etmiş və müasir tarın yaradıcısı olmuşdur. Məşədi Zeynal, Cəmil Əmirov, Şirin Axundov, Qurban Pirimov bu məktəbin davamçılarıdır. Zəngin tarixi dövr keçmiş Azərbaycan musiqisinin dünyada öz yeri vardır. Dünyada bir neçə şəhər var ki, musiqi onun hər daşına, qalasına, ab-havasına hopmuşdur. Belə şəhərlərdən Avstriyanın Vyana, İtaliyanın Neapol, Azərbaycanın da Qarabağı, Şuşa şəhəridir. Hətta xalq arasında məşhur kəlam var ki, "Şuşada körpələr bələk də belə muğam üstündə ağlarlar". Şuşa Qafqazının konservatoriyası təbirini haqlı olaraq qazanmışdır. Şuşa konservatoriyasının parlaq nümayəndələri dünyanın bütün qitələrində Azərbaycan musiqisini ləyaqətlə təmsil edərək ona şöhrət gətirmişlər. Belə simaların sayı kifayət qədərdir. Şuşa Mir Möhsün Nəvvabın, Xarrat Qulunun, Hacı Hüsünün, Sadıxcanın, Cabbar Qaryağdıoğlunun, bəstəkarlardan Üzeyir Hacıbəyovun, Zülfüqar Hacıbəyovun, Fikrət Əmirovun, Niyazinin, Əfrasiyab Bədəlbəylinin, müğənni Rəşid Behbudovun vətənidir. Bu diyar neçə-neçə belə musiqiçilər nəslı yetirmişdir. XX əsrin ilk illərində ictimai-siyasi və mədəni yüksəliş şəraitində Üzeyir Hacıbəyov müasir Azərbaycan professional musiqi mədəniyyətinin əsasını qoydu və şifahi ənənəli milli sənətlə bəstəkar yaradıcılığının sintezini yaratdı. Bu da Şərq ə Qərb mədəniyyətlərinin fəal qarşılıqlı təsirinə səbəb oldu. 1908-ci ildə Ü.Hacıbəyov H.Z.Tağıyevin teatrında qoyduğu "Leyli və Məcnun" operası ilə təkcə Azərbaycan operasının deyil, bütün müsəlman Şərqində opera sənətinin əsasını qoydu, muğam-opera janrının yaradıcısı oldu. XX əsrin 30-cu illəri Azərbaycan musiqisinin yeni yüksəliş dövrü kimi səciyyələnilir. Bu illərdə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası, yeni ifaçılıq kollektivləri, simfonik orkestr, xor, ilk notlu Xalq Çalğı Alətləri Orkestri, rəqs ansamblı M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filormoniyasında cəmləşdirildi.. Ötən əsrin 80-ci illərində A.Məlikov, X.Mirzəzadə, A.Əlizadə, F.Əlizadə və başqalarının əsərləri Avropa, Amerika, Asiya şəhərlərində uğurla ifa edilmişdir. Xalq artistləri R.Behbudov, Niyazi, Z.Xanlarova, M.Maqomayev və b. geniş şöhrət qazanmışlar. Azərbaycan muğam ifaçılıq və el sənəti ənənələrinin qorunub saxlanması və inkişafında xanəndələrdən xalq artistləri X.Şuşinski, R.Muradova, Ş.Ələkbərova, S.Qədimova, A.Babayev, İ.Rzayev, əməkdar artistlər Z.Adıgözəlov, H.Hüseynov, Q.Rüstəmov, C.Əkbərov, A.Qasimov və başqalarının xidməti xüsusi qeyd olunmalıdır. Azərbaycan estrada və caz musiqisi də uğurla inkişaf edir. T.Quliyev, R.Hacıyev 1941-ci ildə yaranmış Azərbaycan Dövlət Caz Orkestri üçün əsərlər bəstələyirdilər. Müharibədən sonrakı illərdə estrada sənətinin bədii səviyyəsinin yüksəlməsinə opera müğənnilərinin təsiri olmuşdur. R.Behbudov və M.Maqomayevin yaradıcılığı estrada sənətini zənginləşdirmişdir. Azərbaycan caz musiqisinin inkişafında bəstəkar və pianoçu V.Mustafazadənin müstəsna rolu olmuşdur. V.Mustafazadə təşkil etdiyi "Sevil" və "Muğam" ansambllarının rəhbəri olmuş, 8-ci Beynəlxalq Caz Müsabiqəsində 1-ci mükafata layiq görülmüşdür.. Müstəqillik dövründə Azərbaycan bəstəkarlarının xaricdə müxtəlif musiqi festivallarında, beynəlxalq müsabiqələrdə, dünyanın mötəbər mədəniyyət, musiqi layihələrində iştirak etmək, Azərbaycan musiqisini dünyada təmsil edib, onu bir daha tanıtdırmaq imkanları genişlənilir. 1999-cu ildə mahir muğam ifaçısı A.Qasimov muğam sənətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi yolunda nailiyyətlərinə görə YUNESKO-nun qızıl medalı ilə təltif edilmişdir. Fransada keçirilən beynəlxalq festivalda Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin (bədii rəhbər və dirijor, xalq artisti R.Abdullayev) ifasında Ü.Hacıbəyov, Q.Qarayev və F.Əmirovun əsərləri uğurla ifa edilmişdir.. 2007-ci ildə Heydər Əliyev

Fondunun təşkilatçılığı ilə Bakıda I Beynəlxalq Mstislav Rastropoviç Festivalı keçirilmişdir. Festival çərçivəsində Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında bəstəkar Firəngiz Əlizadənin "Qarabağnamə" operasının premyerası böyük müvəffəqiyyətlə keçmişdir. 2007-ci ildə F.Əlizadə YUNESKO-nun "Dünyanın artisti" adına layiq görülmüşdür. Zəngin Azərbaycan musiqisi bu gün özünün yeni dövrünü yaşayır. Biz ondan yeni böyük qələbələr, daha gözəl əsərlər və parlaq istedadlar gözləyirik.

2. *Ü.Hacıbəyovun yaradıcılığı.* XX əsr Azərbaycan

musiqisinin tarixində mühüm, əlamətdar bir mərhələdir. Məhz bu dövrdə ölkəmizdə yüksək peşəkarlığı ilə, orijinal musiqi üslubu ilə seçilən bəstəkarlıq məktəbi yaranıb. Azərbaycan musiqisi dünya professional musiqi mədəniyyətinin ümumi sisteminə qovuşur, Azərbaycan bəstəkarları və ifaçıları dünya musiqisinin səviyyəsinə qalxıblar.

O, folklorçu, pedaqoq, dramaturq, ictimai xadimdir. Onun bütün həyatı öz xalqının tərəqqipərvər incəsənətinin mübarizəsi uğrunda keçmişdir. İnqilaba qədərki dövrdə Ü. Hacıbəyov Şərqdə ilk

musiqili teatr yaratmışdır. Azərbaycan mədəniyyətinin ümumi inkişafında Ü. Hacıbəyovun misilsiz rolu vardır. Respublikamızda musiqi təhsilinin təşkilində və musiqi kollektivlərinin yaranmasında da onun xidmətləri böyükdür. Ü. Hacıbəyovun yaradıcılığı həm ölkəmizdə, həm də onun hüdudlarından uzaqlarda belə məşhurdur. O, geniş xalq kütləsinin sevimli sənətkarıdır. Ü. Hacıbəyov musiqisi dərin köklü milli zəminə əsaslanır. Ü. Hacıbəyov dünya klassikasının tərəqqipərvər ənənələrini hərtərəfli öyrənərək bu ənənələri böyük ustalıqla Azərbaycan xalq musiqisi və muğam kökləri ilə üzvi surətdə əlaqələndirmiş və onun əsasında Azərbaycan mədəniyyətində yeni professional musiqi dili, musiqi üslubu yaratmışdır.

Üzeyir Əbdülhəsən oğlu Hacıbəyov 1885 – ci il sentyabrın 18 – də Ağcəbədidə Mirzə ailəsində dünyaya gəlmişdir. Çox keçmir ki, onun ailəsi Şuşa şəhərinə köçür. Üzeyir Hacıbəyov ailəsinin üzvləri də musiqi istedadına malik idilər. Məsələn, onun böyük qardaşı Zülfüqar Hacıbəyov Azərbaycanın ilk bəstəkarlarından biri olmuşdur. Kiçik yaşlarından Üzeyir xalq musiqisini sevmiş və onu öyrənməyə başlamışdır. On iki yaşında ikən o, tarda çalmış və muğamları oxumuşdur. Ü. Hacıbəyov ibtidai təhsilinin Şuşa şəhərində almışdır. 1899 – cu ildə Üzeyir Gürcüstana gedir və Qori müəllimlər seminariyasına daxil olur. Qoru seminariyası ümumtəhsil məktəbləri üçün müəllimlər hazırlayırdı. Burada musiqi dərslərinə də xüsusi fikir verilirdi. 1904 – cü ildə Ü. Hacıbəyov seminariyasını bitirib, Bakının fəhlə rayonu Bibiheybət qəsəbəsindəki məktəbdə müəllimlik etməyə başlayır. O, Azərbaycan dilində təhsil alan uşaqlar üçün ilk hesab dərsliyini yazır, Qoqolun “Şinel” povestini Azərbaycan dilinə çevirir, musiqi dərnəkləri açır. Bu illərdə Ü. Hacıbəyov eyni zamanda maarifçi – publisistik fəaliyyətinə də başlayır. O, “Molla Nəsrəddin” jurnalı, qəzetlər üçün bir sıra felyeton və məqalələr yazır. 1908 – ci il yanvarın 25 – də (8 yanvar) Bakı Teatrının səhnəsində Ü. Hacıbəyovun ilk operası “Leyli və Məcnun” tamaşaya qoyuldu. Bu səhnə əsəri ilə Azərbaycan operası yarandı. “Leyli və Məcnun” bütün Şərq aləmində ilk operadır. “Leyli və Məcnun” operasının süjetini XVI əsrin dahi şairi Məhəmməd Füzulinin eyniadlı poeması təşkil edir. Ü. Hacıbəyovun operalarında məhəbbət, sədaqət, əməksevərlik, xeyrxahlıq, düzgünlük, mərdlik tərənnüm olunur. Elə həmin illərdə Ü. Hacıbəyovun musiqili komediyalar : 1909 – cu ildə “Ər və arvad”, 1910 – cu ildə isə “O olmasın, bu olsun” komediyalarını bəstələyir. Musiqili komediyalarında bəstəkar həyatı eybəcər tərəflərini, köhnəliyi, fanatizmi, cahələti tənqid atəşinə tutur. 1913 – cü ildə Ü. Hacıbəyov yenidən Rusiyaya yola düşür. BU dəfə o, Peterburq konservatoriyasına daxil olur. Peterburqda təhsil aldığı müddətdə Ü. Hacıbəyov özünün ən yaxşı musiqili komediyası olan “Arşın mal alan”ı bəstələyir. Ü. Hacıbəyov Azərbaycan dilində təhsil alan şagirdlər üçün ilk musiqi məktəbini, həmçinin musiqi texnikumunu təşkil etmişdir. Ü. Hacıbəyov Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının direktor müavini, sonra isə sonuna qədər orada rektor vəzifəsində çalışır. 1926 – cı ildə bəstəkar konservatoriyanın nəzdində, 1936 – cı

ildə isə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında xor kollektivini təşkil edir. 1931 – ci ildə Ü. Hacıbəyov Azərbaycan radio verilişləri idarəsi nəzdində ilk xalq çalğı alətləri orkestri yaradır. Bu orkestr Şərq aləmində də birincidir. 20 – ci illərdən başlayaraq Ü. Hacıbəyov “Azərbaycan xalq musiqinin əsasları” problemi üzərində fəal işə başlayır və 1945 – ci ildə həmin elmi – tədqiqat işini başa çatdırır.). 1937 – ci ildə Ü. Hacıbəyov “Koroğlu” operasını tamamlayır. Həmin ildə opera M. F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında öz səhnə təcəssümünü tapır. Mühəribə illərində bəstəkar “Vətən ordusu”, “Ananın oğluna nəsihəti”, “Döyüşçülər marşı”, “Şəfqət bacısı”, “Yaxşı yol” kimi mahnıları bu illərdə bəstələnmişdir və “Vətən və cəbhə” kantatası olmuşdur. 1941 – ci ildə dahi Azərbaycanın şairi Nizami Gəncəvinin sözlərinə iki vokal miniatür - “Sənsiz” və “Sevgili canan”ı yazır. Bu sənət incilərini adətən, qəzəl – romans adlandırırlar. Mühəribənin qurtarması şərafinə Ü. Hacıbəyov vokal – simfonik əsər – “Qələbə himni” yazır. 1945 – ci ildə isə o, “Azərbaycan SSR Dövlət himni”ni yaradır. Ömrünün son illərində bəstəkar müasir mövzuda “Firuzə” operası üzərində işləyirdi. Lakin o, həmin operanı tamamlaya bilmədi. Operadan təkcə “Firuzənin ariyası” qalmışdır. Ü. Hacıbəyov 1948 – ci il noyabrın 23 – də vəfat etmişdir. O, Bakıda Fəxri Xiyabanda dəfn edilmişdir. Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası, Dövlət simfonik orkestri, Ağdam və Şuşa orta ixtisas musiqi məktəbləri Ü. Hacıbəyovun adını daşıyır.

3..Azərbaycan ladları. Azərbaycan xalq musiqi janrları . Lad -qeyri-sabit səslərin sabit səslərə doğru hərəkəti zamanı yaranan səs sırasına deyilir. Avropa musiqisində ən çox yayılmış major və minor ladıdır. Azərbaycan musiqisinin özünəməxsus lad sistemi vardır, deyilənlərə görə 80-dən çoxdur. Dahi bəstəkarımız Ü. Hacıbəyov özünün Azərbaycan xalq musiqisi əsasları adlı elmi işində belə nəticəyə gəlir ki, bizim musiqimizdə xüsusi səsdüzümü olan 8 sərbəst ladlar və ondan başqa köməkçi ladlar da vardır. Azərbaycanda ən çox yayılmış Şur və Segah ladlarıdır. Azərbaycan xalq mahnıları və rəqslər və s bu iki məqamda qurulmuşdur. Onlardan başqa Rast, Şüştər, Çahargah, Bayatı-Şiraz muğamları geniş yayılmışdır. Humayun və Şüştər muğamları nisbətən az yayılmışlar. Akademik Ü. Hacıbəyovun fikrincə, bədii-ruhi təsir cəhətdən Rast dinləyicilərdə mərdlik və gümrəhlik hissi, Şur şən, lirik-əhval ruhiyyə, Segah məhəbbət hissi, Şüştər dərin kədər, Çahargah həyəcan və ehtiras, Bayatı-Şiraz qəmginlik, Humayunda daha dərin kədər hissi yaradır. Azərbaycanda muğamlar vokal-instrumental (xanəndə və sazəndə) və instrumental (yalnız alətlər) şəkildə ifa olunur. Muğamlarda poeziya ilə musiqi xüsusi bir bəhdət təşkil edir. Muğam dəstgahları qəzəllər əsasında, zərbi muğamlar isə qəzəl ilə yanaşı bayatı, qoşma üstündə oxunur. Azərbaycan muğamı-dünya musiqisinin incisidir. Təsadüfi deyildir ki, ümumdünya YUNESKO təşkilatı muğamı dünya mədəniyyətinin bəşəri əhəmiyyəti olan sənət abidəsi elan etmişdir.

Azərbaycan xalq musiqisinin janrları. Azərbaycan xalq kökləri çox qədim tarixə gedən zəngin musiqi irsinə malikdir. Musiqi xalqımızın həyatından ayrılmamış və onun mənəvi yaşayışının bir hissəsini təşkil etmişdir. Əsrlər boyu dildən – dilə, ağızdan – ağıza keçən xalq musiqi nümunələri özünün klassik formasını almışdır. Həmin nümunələrin gənc nəsələ çatdırılması musiqi dərslərinin əsas vəzifələrindən biridir. Digər xalqların musiqisində olduğu kimi, Azərbaycan xalq musiqisində də üç janr qrupu vardır: vokal, instrumental və vokal instrumental.. Musiqi müəllimlərinin, pedaqoq və metodistlərin, musiqişünasların fikrincə, uşaqlar xalq musiqi nümunələri ilə tanış olmalıdırlar. Xalq musiqi nümunələrini böyük bəstəkarlarımız 3 qrupa bölür. 1-ci bəhrli janr qrupu, 2-ci bəhrsiz janr qrupu, 3-cü qarışıq janr qrupu.

Xalq mahnıları – xalq arasında yaranmış, dildən dilə, ağızdan – ağıza keçərək indiyə qədər gəlib çıxmış, söz və musiqinin üzvi şəkildə birləşməsindən əmələ gələn musiqi nümunələrinə deyilir.

Xalq mahnıları müxtəlif quruluşlu olur: bənd formalı, üçhissəli formalı, ikihissəli və birhissəli formalı. 2 hissəli mahnılara çox zaman kuplet formalı mahnılar deyilir.

Müxtəlif xarakterli xalq mahnılarında ən yaxşı oğul və qızlarımızın qorxmaz surəti, igidlik və qəhrəmanlığı, onların gələcək şən həyatına olan ümid və arzuları tərənnim edilmişdir. Bundan başqa, təbiətlə əlaqədar hadisələr, zəhmət prosesləri, toy və yas adətləri və digər mövzular xalq

mahnılarımızda özlərinə möhkəm yer tutmuşlar. Xalq mahnılarımızda kənd təsərrüfatı ilə əlaqədar mahnılar da vardır. Uşaqların həyatından danışılan xalq mahnıları da az deyildir.

Azərbaycan xalq mahnılarının arasında cəsurluq, nəciblik və doğruluğu tərənnüm edən qəhrəmanlıq mahnıları az deyildir. Xalqımız Cavanşir, Koroğlu, Qaçaq Nəbi kimi qəhrəmanlarına mahnılar həsr etmişdir. Musiqi dərslərində bu mahnılardan istifadə etmək olar.

Təsnif – mahnı xarakterli vokal – instrumental musiqi növüdür. Azərbaycan mahnı yaradıcılığının bir hissəsini də təsniflər təşkil edir. Xalq mahnılarında mətn kimi əsasən qoşma, bayatı və xalq poeziyasının digər formalarından qurulan şerlərdən, təsniflərdə isə klassik poeziya forması olan qəzəldən istifadə olunur.

Əgər xalq mahnıları əsasən bənd formasında qurulursa, təsniflərin quruluşu böyük və çoxhissəli olur.

Təsniflər bir növ romans formasına daha yaxındır.

Təsniflər vokal – instrumental muğamlarla sıx bağlıdır.

Təsniflər adətən muğamın axırıncı şöbəsindən sonra oxunur.

Bəzən muğamın ortasında da ifa oluna bilər.

Təsnifin adı muğamın şöbəsinin adı ilə adlanır. Məs., "Rast" muğamının "Vilayəti" şöbəsindən sonra mütləq "Vilayəti təsnifi", "Segah" muğamının "Mübariqə" şöbəsindən sonra "Mübariqə təsnifi" və s. kimi adlanan musiqi parçaları ifa olunur.

Rəqs havaları – insanın rəqsini müşayiət edən musiqi nümunələrinə deyilir. Azərbaycan xalq musiqisində rəqs havaları özünə möhkəm və geniş yer tapmışdır. Rəqslərdən danışarkən müəllim deyə bilər ki, rəqs yaradan xalqın özüdür. Mahnılarda olduğu kimi rəqslərdə də xalqın hiss və arzuları, məharət və qəhrəmanlığı əks etdirilir.

Əgər "Mirzəyi", "Turacı", "Bala - bacı", "Vağzal", "Uzundərə" və "Cığ - cığa" kimi rəqs havalarını qədimdə yaşlı, qoca qadın və kişilər oynayırlar. Ona görə də bu rəqsləri ağır, mülayim sürətə malik qrupa ayırd etmək olar.

Yüngül – oynaq sürətli rəqs havalarına "Tərəkəmə", "Şalaxo", "Azərbaycan", "Brilliant", "Ceyran" və s. rəqsləri aid etmək olar. bu rəqsləri adətən gənc oğlan və qızlar oynayırlar.

"Qaytağı", "Qazaxı", "Xançoban" rəqs havalarını isə cəld və iti templi rəqslərə aid etmək lazımdır.

Kütləvi rəqslərdən isə "Cəngi", "Yallı", "Ceyran bala" rəqslərini çoxlu adamlar tərəfindən oynanıldığını qeyd etməlidir.

Bəhrli janr qrupundan fərqli olaraq bəhrsiz janr qrupuna daxil olan musiqi nümunələri zərb alətlərindən istifadə olunmadan ifa edilir. Bəhrsiz janr qrupuna klassik xalq muğamları daxildir.

Muğamların yaranması ilə əlaqədar olaraq bu janrın öz tarixi etibarı ilə çox qədim zamanlarda yarandığı və şifahi halda yayıldığını, əsrlər boyu nəsil-dən-nəsilə keçərək inkişaf etmişdir.

Əsas klassik muğamlar bunlardır:

Rast, Şur, Segah, Çahargah, Bayatı-Şiraz, Şüştər və Humayun.

Qarışıq bəhrli janr qrupuna "Qarabağ şikəstəsi", "Kəsmə şikəstə", "Heyratı", "Arazbarı", "Kərəmi", "Ovşarı", "Mənsuriyyə", "Mani", "Simayi-şəms" kimi, zərb alətlərinin müşayiətilə ifa olunan muğamları aid etmək olar.

Aşıq sənəti şifahi ənənəli Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin ən qədim sahələrindən biridir. Ta qədim zamanlardan aşıqlar elin ən hörmətli ağsaqqalı, məsləhətçisi, dostu sayılmışlar. Onlar həmişə el içində yaşamış, öz dövrlərinin, mühtlərinin bilikli, məlumatlı adamları, müdrik sənətkarları olmuşlar. Aşıq yaradıcılığında xalqımızın çoxəsrlik tarixi, xarici düşmənlərə qarşı mübarizəsi, əmək şəraiti, toy – düynləri rəngarəng bədii boyalarla öz ifadəsini tapmışdır. Aşıq sənəti sinkretik xarakter daşıyır. Burada musiqi, poeziya, təhkiyə, rəqs, pantomima, teatr sənəti elementləri üzvi şəkildə birləşmişdir. Yəni aşıq yaradıcı, ifaçı, pedaqoji əsasları özündə birləşdirir. Bu cəhətləri özündə cəmləşdirən və şagirdlər tərbiyə edən sənətkarlara "ustad aşıqlar" deyilir.

Sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə aşıqlar üç yerə bölünür:

1.Ustad aşıqlar – sinkretik aşiq saz-söz sənətinin ən parlaq şəxsiyyətləri kimi özündə şairlik və bəstəkarlıq istedadı, kamil müğənni, çalğıçı, aktyor və hətta rəqs (plastika) sənətkarlıqlarını və ən başlıcası, təcrübəli və müdrək ustadlığı (müəllimliyi) üzvi birləşdirir;

2.İfaçı aşıqlar – qədim saz-söz ənənələrini yaşadan və onu xalq arasında yayan sənət ustalarıdır. Azərbaycan xalqının folklorunun qorunması və inkişafında onların böyük xidmətləri var;

3.Şair aşıqlar – el şairləri, aşiq sənətinin şeir nümunələrini yaradan, xalq şeirinin inkişafında xidməti olan söz ustalarıdır.

Aşiq yaradıcılığının əsas janrları – dastanlar və aşiq havalarıdır.

Aşiq sənəti peşəkar sənət növü olub, ustad aşıqlardan şagirdlərinə şifahi mənimsəmə yolu ilə nəsil-dən-nəslə ötürülür.Hazırda aşıqlar tərəfindən yaradılmış 70-dən artıq ənənəvi saz havaları var. 2009-cu ildə Azərbaycan aşiq sənəti YUNESKO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına salınmışdır.

Mövzu № 8. Məktəbəqədər müəssisələrində musiqi məşğələsi zamanı Azərbaycan musiqisinin əhəmiyyəti. Uşaqların inkişafında musiqinin rolu

Plan:

1. Musiqi insan ruhunun qidasıdır

2.Zövqün formalaşmasında musiqinin rolu barədə

1.Musiqi insan ruhunun qidasıdır.Musiqi insan dünyaya gəldiyi andan onun həyatında güclü mədəni təsirə malikdir. O, estetik və mənəvi zövqün ən ali mənbəyidir. Məhz buna görə də müasir uşaqların bədii-estetik tərbiyəsində, şəxsiyyət kimi formalaşmasında musiqinin əhəmiyyətli rolu var.Körpələrdə musiqini, onun ritmini, səsin gücünü, yuxarı və aşağı notları qavramaq qabiliyyəti erkən aylarda yaranır. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, uşağın doğulanadək eşitdiyi musiqi onun inkişafını sürətləndirir. Hamiləliyin 28-ci və 36-cı həftələrində musiqi dinləyən anaların uşaqları səslərə başqalarına nisbətən daha tez reaksiya verir, onlarda melodiyları tanımaq qabiliyyəti özünü göstərir. Belə uşaqların yaddaşları da yaxşılaşır. Araşdırmalar nəticəsində məlum olub ki, Motsart və Vivaldi kimi dahi bəstəkarların musiqisi ana bətnində olan uşaqların əksəriyyətinə müsbət təsir göstərir.Uşaq həyatının ilk 6 ili çox vacib mərhələdir. Bu zaman sinir sistemi və beyin sürətlə inkişaf edir. Musiqi məktəblərinin çoxunda təhsil 6-7 yaşdan başlanır. Əgər 3-4 yaşlarında musiqi təhsilinə başlayan uşaq haqqında eşitmisinizsə, bunu onun valideynlərinin musiqiçi və ya özünün vunderkind olması ilə əlaqələndirmək olar.Mütəxəssislər bildirirlər ki, musiqi alətində ifa edən uşaqların yaşdırları ilə müqayisədə yaddaşı nisbətən güclüdür, dərslərini daha yaxşı oxuyur və zəngin söz ehtiyatına sahib olur.Tək musiqinin üslubu deyil, onun ritm və tonallığı, hansı musiqi alətində ifa olunması da mühüm haldır. Hər bir musiqi alətinin səsi insanın orqanizminə müəyyən bir təsir göstərir.

Musiqi terapiyası.Lakin musiqinin insanlar üzərində təsirləri tək-cə bununla bitmir. Müasir dövrdə musiqi terapiyası mövcuddur ki, bu da somatik və psixi xəstəliklərdən əziyyət çəkənlərin müalicəsi və reabilitasiyasında mühüm vasitələrdən biri kimi tətbiq edilir.

Məktəbəqədər yaşlı və kiçikyaşlı məktəblilərin hərtərəfli inkişafında oyun əvəzsiz vasitədir.Uşaq bağçasının tərbiyə və təlim proqramında göstərilir ki,oyun uşağın gücü çatan əmək prosesində, müxtəlif məşğələlər zamanı ölkəmizin ictimai həyatından,doğma təbiətindən götürülmüş və onların anlayışına müvafiq olan hadisələrlə tanışlıq prosesində həyata keçirilir.Bu oyunlar onların bir –biri ilə ünsiyyətdə olmalarına imkan yaradır.Nəticədə uşaqlarda ictimai hisslər kollektiv surətdə qarşılıqlı əlaqələr və onların fərdi qabiliyyətlərinin inkişafı üçün gözəl imkanlar yaranır. Ona görə də uşaq bağçalarında, məktəblərdə musiqili – didaktik oyunlar keçirərkən çalışmaq lazımdır ki,onlar uşaqların hisslərinə, əxlaqi keyfiyyətlərinə güclü təsir göstərsin.Belə oyunlar uşaqlarda xeyirxahlıq, həssaslıq, qayğıkeşlik hissi yaradır,onların mənəvi aləmini zənginləşdirir, təsəvvür və duyğularını inkişaf etdirir.Deməli, musiqili oyunlar lap kiçik yaşlarından uşaqlarda hər cür əxlaq normalarının

bünövrəsini qoyur, şəxsiyyətin formalaşmasına təsir göstərir. Bu yolla uşaqların diqqətini lap kiçik yaşlarından onları əhatə edən əşyalarla bərabər, insanlar, onların əməlləri və faydalı işləri özünə cəlb edir.

Musiqili oyunların forma və növləri.

Musiqili oyunların bir neçə forma və növü var:

- 1) Musiqili süjetli rollu oyunlar;
- 2) Musiqili didaktik oyunlar;
- 3) Musiqili hərəkətli oyunlar;
- 4) Musiqili əyləncəli oyunlar;
- 5) Müxtəlif musiqili kütləvi tədbirlər.

Musiqili didaktik oyunlarda, başqa oyunlardan fərqli olaraq didaktik vəzifə ön planda verilir. Ona görə də həmin oyunlar vasitəsilə uşaqlarda təlimlə bağlı müəyyən elementlər aşılmalıdır. Qeyd edək ki, didaktika (yun. Didaktikos – ibrətamiz) – pedaqogikanın təhsil və təlim nəzəriyyəsinə aid mühüm sahəsinə təşkil edir. Didaktika təhsilin məzmununu, təlim prosesinin mahiyyəti və qanunauyğunluqlarını, ən səmərəli üsul və təşkilat formalarını tədqiq edir. Didaktikanın əsasını XVII əsrdə Çex pedaqoqu Y.A. Komenski qoymuşdur. XX əsr pedaqoji elmində didaktik oyunların təlim prosesində böyük rol qəbul edilmiş həqiqətdir. Kiçikyaşlı uşaqlarla həyata keçirilən tərbiyə işlərinin kökündən yeniləşdirilməsi, xüsusilə musiqili didaktik oyunların yeni formada, yeni məzmununda hazırlanması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların musiqi tərbiyyəsinin metodikasında musiqili oyunların iki növü müəyyən edilmişdir: oxumanın və instrumental musiqinin müşayiəti ilə oyunlar.

Musiqili oyunların öyrənilməsinin metod və üsulları. Uşaq bağçasında, məktəbdə uşaqlar süjetli və çevik oyunlar mənimsəyirlər. Kiçik məktəb yaş keçid dövrünə təsadüf etdiyinə görə bu yaşda uşaqlarla iş zamanı uşaq bağçasında musiqi təliminə kömək edən forma və üsullardan istifadə etmək münasib olardı. Məktəb yaşına çatmamış uşaqların uşaq bağçasında müxtəlif biçimdə özünü göstərən oyunlarında (süjetli – rol, didaktik, cəld hərəkətlər) iştirak etmələri onlarda əmək, şüur və ictimai vərdişlərin inkişafı üçün əsas vasitədir. Bütün bunlar gələcək məktəbli üçün yaxşı hazırlıqdır.

2. Zövqün formalaşmasında musiqinin rolu barədə. Bütün dünya estetik fikrində ümumqəbul olunmuş haldır ki, musiqi sənəti yalnız estetik zövq aşılamır, həmçinin insanları tərbiyələndirir, öyrədir, kamilləşdirir. Bu, incəsənətin yüksək məqsədi, əməlidir. Həyatın gözəlliyini açan, eyni zamanda, insanı kamilləşdirən musiqi mütərəqqi humanist meyllərə, özünəməxsus "dilə" malik olmalıdır. Bu musiqini yaradan bəstəkar və onun ifaçıları isə daim öz sənətkarlığını təkmilləşdirməli, mədəni, intellektual səviyyəsini zənginləşdirməli, başlıcası isə dövrünün qabaqcıl ideyaları ilə yaşamalıdır. Hələ qədim dövrlərdən insanın tərbiyyəsində, onun mənən kamilləşməsində incəsənətin yüksək vəzifəsi müəyyən edilmişdir. Aristotel incəsənəti insanların mənəviyyəti ilə bağlayaraq deyirdi ki, o, xeyirxahlığın, kamilləşmə məsələsinin ayrılmaz hissəsidir; o, ruhun "katarsisi" (təmizlənməsi) vasitəsilə insanı alçaq ehtiraslardan uzaqlaşdırır. XII əsrin dahi mütəfəkkir şairi Nizamiyə görə incəsənət insanlara yaşamaqda kömək etməli, onlara xeyirxahlıq, ədalətlik hissləri təlqin etməli, mənən yüksəltməli, gözəllik ideali aşılamalıdır. Musiqidə estetik başlanğıc onun etik cəhətindən ayrılmazdır. Hadisələri estetik baxımdan qiymətləndirərkən (həm məzmununa, həm də formasına görə) mütləq olaraq, mənəvi cəhətlərə də toxunulur. Bu, tamamilə qanunauyğundur. Belə ki, həyatın dolğunluğu təkcə onun gözəlliyində deyil, həm də onun mənəvi məğzində ifadə olunur. Gözəl insan haqqında danışarkən, onun mənəvi paklığı da qeyd olunur. Dünyanın bütün mütərəqqi bəstəkarlarının yaradıcılığında estetik tərbiyə məsələsi ön planda durur. Çünki elə musiqi sənətinin qüvvəti onun dərin mənəvi, tərbiyəvi əhəmiyyətindədir. Bir çox bəstəkarlar musiqi yaradıcılığında olduğu kimi, elmi-publisistik irsində də musiqinin insana estetik təsiri məsələsinə böyük diqqət yetirirlər. Əlbəttə ki, bəstəkarların musiqi əsərləri vasitəsilə insanlara aşıladığı hisslərin onun nəzəri mülahizələri ilə şərhli də diqqəti cəlb edir və musiqinin estetik

tərbiyəsi məsələsinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Musiqi insana həyatın gözəl cəhətlərini görməyə, dünyanın estetik gözəlliyini dərk etməyə kömək edir, insanın mənəvi aləmini hiss və duyğularla zənginləşdirir. Musiqi insanların qarşısında "gözəllik, səadət, sevinc dünyası" açır. Bu baxımdan da musiqinin qavranılması prosesində musiqi ilə onu qavrayan insanın estetik ideallarının və zövqünün qarşılıqlı ədaqəsini nəzərə almaq lazımdır.

Məlumdur ki, insanın estetik zövqünün tərbiyə edilməsində musiqinin rolu məsələsi böyük rus musiqişünası B.Asafyevin də diqqət mərkəzində dururdu. Bu məsələnin həllində B.Asafyev professional musiqiçilərin kütlələrlə sıx əlaqəsini mühüm amil kimi qiymətləndirərək uşaqlarda musiqiyə yaradıcı münasibət hissi aşılamağın tərəfdarı idi.

Mövzu № 9. Uşaq səslərinin mühafizəsi. Vokal və xor vərdişləri.

Plan:

- 1. Uşaq səslərinin mühafizəsi*
- 2. Xorla oxumağa hazırlıq və onun əhəmiyyəti*
- 3. Vokal məşğələlər*

1. Uşaq səslərinin mühafizəsi. İnsan səsi orqanizmin mürəkkəb funksiyası olub, onun daxili və xarici həyat fəaliyyəti ilə əlaqədardır. İnsan səsinin fəaliyyətində böyük beyin yarımkürələrinin əsas hüceyrələri, strukturu iştirak edir. Məlum olduğu kimi uşaq səslərinin qorunması çox mürəkkəb və məsuliyyətlidir. Bu problemin düzgün qoyulması və düz həll olunması ilə gələcəkdə gözəl səslə müğənilər yetişdirmək mümkündür. Uşaq səs aparatı çox həssas və zəif olub, yaşlı adamın səs aparatından fərqlənir. Uşaq orqanizminin inkişafı ilə əlaqədar olaraq onların səsləri də dəyişərək möhkəmlənir və güclü olur. Uşaq səs aparatında ən mürəkkəb orqan səs telləri və qırtlaqdır. Qırtlaq boyunun ön tərəfində yerləşən mürəkkəb qığırdaq sistemi olub, uşaqlarda yaşlı adamlara nisbətən 2-2,5 dəfə kiçikdir. Qırtlaqdan yuxarıda udlaq, ağız və burun boşluğunun yerləşdiyi hissə yuxarı rezonator, aşağıda nəfəs yolu ilə bronx boşluqları yerləşən hissə isə aşağı rezonator adlanır. Hər iki rezonator insan səsinin güclənib gözəlləşməsinə qulluq edir. Kiçik yaşlı uşaqlarda aşağı rezonator çox inkişaf etmədiyindən onlar əsasən oxuma prosesində yuxarı rezonatordan istifadə edirlər. Məhz ona görə də onların səsləri yüngül və cingiltidir. Uşaq səslərini üç inkişaf mərhələsinə ayırmaq olar:

- I mərhələ-6-11 yaş arası dövrü
- II mərhələ-12-15 yaş arası dövrü
- III mərhələ-15-17 yaş arası dövrü

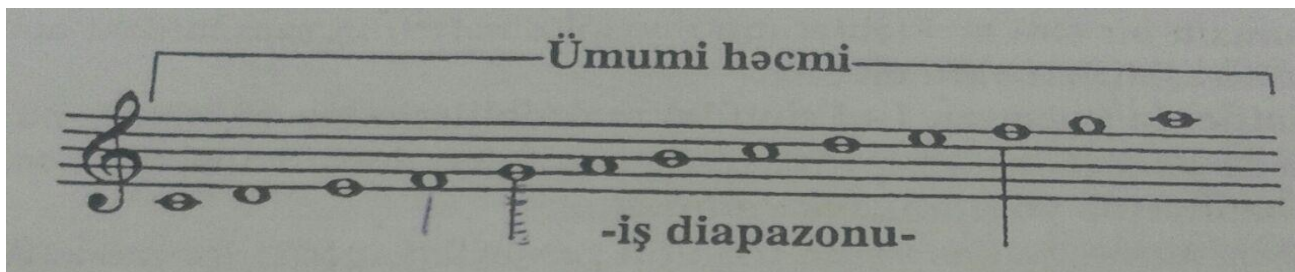
1-ci mərhələyə aid olan uşaqlarda qabırğalar yastı və köks qəfəsi qabarıq olur. Kiçik yaşlı uşaqlar əsasən üst qabırğanın köməyi ilə nəfəs alır və oxuma prosesində adi nəfəsalmadan istifadə edirlər. Bu yaş dövründə səs telləri çox elastik olduğundan musiqi müəllimləri uşaqların səs aparatına qayğıkeşliklə yanaşmalı, onları həddən artıq artıq oxutdurmamalı, səs diapozonuna uyğun olmayan mahnılar verməməlidirlər.

2-ci mərhələdə oğlan və qızların səsləri arasında müəyyən fərq əmələ gəlir. Bu yaş dövründə oğlanlarda orqanizmin ümumi inkişafı ilə əlaqədar mutasiya adlanan səsin dəyişməsi kimi fizioloji hadisə baş verir. Mutasiya dövründə oğlanların qırtlağı 2-2,5 dəfə böyüyür. Ona görə səs telləri dəyişir. Bu müddətdə qızların qırtlağı öz həcmnin üçdə bir hissəsi qədər artığından onların səsinə dəyişiklik bir o qədər də hiss olunmur.

3-cü mərhələdə səs dəyişmə prosesi sona yetir və yeni səs əmələ gəlir. Onu da qeyd etmək ki, yeni səsin əmələ gəlməsi məktəblilərin orqanizmindən asılı olaraq bəzilərinə yavaş, digərlərinə isə sürətli ola bilər.

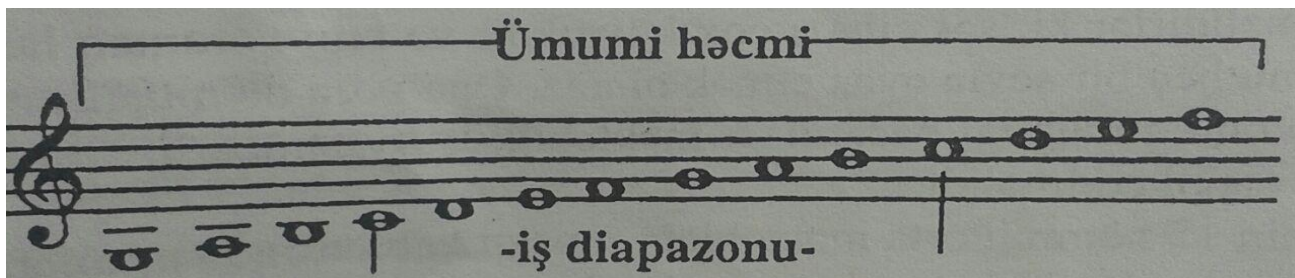
2. Xorla oxumağa hazırlıq və onun əhəmiyyəti. Musiqi dərslərində öyrənilən mahnıları uşaqlar birlikdə ifa edirlər, yəni xor ilə oxuyurlar. Uşaq xoru həmin xor qrupuna aiddir. Həmcins xorlarda

(qarışıq xorlarda olduğu kimi) öz diapazonuna görə təqribən eyni, habelə tembrinə görə yaxın səslərə malik olan oxuyanlar qrupuna xor partiyası deyilir. Həmcins xorların tərkibində iki əsas xor partiyası olur. Yuxarı səslər qrupu və aşağı səslər qrupu. Uşaq xorunda yuxarı səslər qrupu diskantlar, aşağı səslər altlar adlanır. Diskantlar partiyası skripka açarında yazılır, səslərin diapazonu birinci oktavanın “do” səmindən ikinci oktavanın “sol” və ya “lya” səslərinə qədər olur. Bəzən ayrı-ayrılıqda səslər bu diapazondan kənara çıxa bilər. Lakin praktikada 1-ci oktavanın “fa” səmindən 2-ci oktavanın “fa” səsinə qədər olan diapazondan istifadə olunur.

Diskantlar partiyası hər iki cinsdən olan uşaqlar oxuya bilərlər.

Altlar partiyası da kaman açarında yazılır və diapazonu kiçik oktavanın lya (sol) səmindən ikinci oktavanın fa səsinə qədərdir, Mahnıların ifası prosesində istifadə olunan işlək diapazon isə birinci oktavanın “do” səmindən ikinci oktavanın “do” səsinə qədər olan səs sırasıdır.

Altlar partiyasını da hər iki cinsdən olan uşaqlar oxuya bilərlər.

Səsi təyin edən zaman səs orqanlarına gərginlik vermədən səs gücünün optimal səviyyəyə qaldırılması əsas tələblərdən biridir. Yalnız belə olduqda səsi düzgün təyin etmək olar.

Uşaqlarla, uşaq kollektivi ilə iş sadəcə olaraq dərs, məşğələdə müəyyən olunmuş saatların formal surətdə bitirilməsi ola bilməz. Belə iş daim uşaqların aləminə dalmağı tələb edir və bununla bərabər musiqiyə inadlı xidmət tələb edir. Bir çox uşaqlar üçün xorda ifa, onların gündəlik həyatlarının musiqi ilə, biliklə, əziyyətli əməklə, sevincli açılışlarla, ünsiyyətlə, birgə konsertlərlə, səfərlərlə dolu, əsas hissəsinə çevrilir. Böyüyəndə isə, onlardan bir çoxu xorda keçirdikləri illəri, uşaq həyatlarının ən parlaq və xoşbəxt illəri kimi yada salırlar. Qeyd etmək istəyərdim ki, ifa prosesinin özü - özünəməxsus həyatdır. Xor musiqisinin öyrənilməsi və anlanması prosesində biz uşaqlarla əsərin xüsusiyyətlərinə alışmağa, nüfuz etməyə çalışırıq, onun bütün gözəlliklərini dərk etməyə və ifadə etməyə çalışırıq. Əsərləri dinləyicilərin mühakiməsinə çıxaranda, onu camaat qarşısında ifa etdikdə isə hər dəfə əsəri yenidən yaşayırıq, hər dəfə onda yeni-yeni rəng açılışları, xüsusiyyətləri və detalları tapırıq.

3. Vokal vərdişlər. Vokal vərdişləri dedikdə onun tərkib hissələri olan oxu tənəffüsü, diksiyası, səs yaranmanın, intonasiyanın və ansamblın tərbiyə olunması nəzərdə tutulur. Adları çəkilən hər bir

vərdisin özünə dərs prosesində xüsusi vaxt ayrılmaqla bərabər həmin vərdislərin kompleks şəkildə yaradılmasının tərbiyəsi daima müəllimin diqqət mərkəzində olmalıdır. Bu vərdislərin proqram və metodik vəsaitlərdə daima adlarının çəkilməsində sistemli və kompleks şəkildə tətbiq olunması heç də həmişə müvəffəqiyyətli olmamışdır. Beləliklə, uşaqların vokal tərbiyəsinin sistemi hələ ki, əsl mənada işlənilməmişdir. Bunun əsas səbəbi də oxu prosesinin fizioloji qanunlar əsasında öyrənilməsinin nəticəsidir. Böyük sovet psixoloqu B.M.Teplov demişdir: “Hər bir vərdis şərti-reflektor əlaqələrindən ibarət sistemdən təşkil olunmuşdur” Vokal vərdislərinə də məhz bu nöqtəyə nəzərdən baxmaq lazımdır. Vokal hərəkət anlayışı dedikdə, təkcə səs aparatının deyil, eyni zamanda əsəbkeçirici sistemində və mərkəzi əsəb sistemində baş verən dəyişiklik, hərəkət nəzərdə tutulur. Oxu prosesində bütün adlarını çəkdiyimiz hissələr daim rabitə və qarşılıqlı əlaqədə olurlar. Lakin şərti-reflektor əlaqələrin mürəkkəb sistemində əsas rolunu musiqi eşitmə qabiliyyəti oynayır. Məhz musiqi eşitmə qabiliyyətinin vasitəsilə ifaçı öz səsinə eşidir və oxu vokal aparatını düzgün istiqamətləndirir. Məlumdur ki, hər bir insanda təbiət tərəfindən verilmiş musiqi eşitmə qabiliyyəti mövcuddur. Bu qabiliyyət həyat tərzindən asılı olaraq inkişaf edər və ya zəifləyər bilər. Hər bir uşağın musiqi eşitmə qabiliyyəti ev şəraitində, sonradan isə bağça və məktəb musiqi dərsləri məşğələlərində inkişaf etdirilir.

Mövzu № 10. Musiqi üzrə tərbiyə proqramı Musiqi təlim və tərbiyə prinsipləri və vəzifələri

Plan:

- 1. Musiqi üzrə hər bir yaş dövrünə xas xüsusiyyətləri**
- 2. Musiqi təlim və tərbiyə prinsipləri**
- 3. Musiqi təlim və tərbiyə vəzifələri.**

1. Musiqi üzrə hər bir yaş dövrünə xas xüsusiyyətləri. Республикамызда мяктябгядяр ушаг мяксяссяляри цццн тярбийя програмы 1941-ъи илдя щазырланмышдыр. Бу програмда мусиги мяшьяляляри цццн кифайят гядяр мащны материалы йох иди. 1942-ъи илдя чап олунмуш програмда баъча йашлы ушаглары Азярбайъан мащнысы иля таныш едилмяси нязярдя тутулурду. Бу програма дахил едилмиш бязи мащнылар баъча йашлыларын йаш сывийясиня уйъун эялмямяси бир тяфярдян, диэяр тяряфдян бу мащнылар йаш груплары цзя бюлцнмямиш мусигили-дидактик ойунлар, рягс вя динлямя цццн мащнылар нязярдя тутулмаммышдыр. 1948-ъи илдя чап олунан «Кянддя ушаг баъчасы ищчисиня кюмяк» адлы програмын цстцн ъящяти бурасында иди ки, орада мусиги мяшьяляси цццн айрыъа бюлмя вардыр. Бу бюлмядя мусиги мяшьяляляри ашаъыдакы щякилдя группашдырылыр. 1. Муисги вя нямя охумаг; 2. 3-5 йашлы ушаглар цццн нцмуняви мусиги мяшьяляляри; 3. Кичик группа вал чальысы иля мяшьяля; 4. Бюйцк группа алятсиз мусиги мяшьяляси; 5. Нямя вя ойунлар. Програмда бцццн групплар цццн 19 нямя вя 4 нямяли ойун верилмищдир. 1957-ъи илдя чапдан чыхмыш «Ушаг баъчасы тярбийячисинин китабы» адлы програмда мяктябгядяр мяксяссяляр цццн нязярдя тутулмуш мащны вя рягсялярин мусигили ойунларын сийащысы верилмищдир. Яввялки програмдан фяргли олараг бу програма салынан нямя, рягс вя ойунлар йаш груплары цзя бюлцщдцрцлмщдцр. Тягдирулунасы щал иди ки, програмда ил ярзиндя 80 саат мяшьяля кечирилмяси вя щяр бир груп цццн «мусиги тярбийяси», «нямя тярбийяси», «мусигили ойунлар вя рягсяляр», «ойунлар», «рягсяляр», «методик эюстярищляр» кими параграфлар нязярдя тутулмущдур. 1973-ъц илдя йенидян тякмиллящдирилмиш «Мусиги тярбийяси» програмында да яввялкияр кими ушагларын бядии зювгяляринин тящяккцл тапыб формалашмасына лазымы сывийядя кюмяк эюстярмяйя габил олмайан мусиги нцмуняляри вардыр. 1985-ъи илдя нящр едилмиш «Ушаг баъчаларында тярбийя програмы»нын яввялки програмлардан бир сыра цстцнлцкляри вардыр. Беля ки, истяр

«мусигилирмик щяряктляр», «рягсяр», «ушаг мусиги алятляриндя чалы» мярщяляляри цццн ушагларын йаш хцсусийятляриня уйбун мцхтялиф бядии зювг тярбийяси бахымындан фйдалы олмасыдыр. Мусиги тярбийяси сайясиндя ушагларын бядии зювгляринин инкишафына хидмят едян нямяляр, охумаьлар, рягс вя ойунлар халгымызын кюкц, сойу, гящряманлыьы, алиьянабылы, инсанпярвярлийи, вятянин иэид оьлан вя гызларынын вясфи, республикамызын тьяннат эщяляри флора вя фаунасы щаггында онлары мялуматландырыр. Мясялян: мяктябгядяр йаш групу цзя мусигинин гаршысында ашаьыдакы вязифяляр гойулур: а) мусигийя севэи вя мараг тярбийя етмяк; б) мусиги тяяссратларыны эенишляндирмяк, вятяня, тябиятя севэи тярбийя етмяк; в) щармоник, ритмик, тембр вя диномик мусиги ешитмя габилиийятлярини инкишаф етдирмяк; д) ифачылыг вярдишляри формалашдырмаг; е) мусигийя уйбун ифадяли ритмик щяряктляр; ф) ушаг мусиги алятляриндя ифа баьарыьынын тярбийя олунмасы. Фяал йарадыгылыьы инкишаф етдирмяк: «Мусиги фразаларынын, рягс щяряктляринин импровизя едилмяси вя сящняляшдирилмяси». Програма айры-айры рцбляр цзя мусигинин динлянилмяси, охумаг, мусигили-ритмик щяряктлярин вя рягсярин ифасы, мусиги ясярляринин емосионал мязмун вя характерлярини (тянтяняли, байрам ящвал-рущийяли вятяня севэи щисси, зяриф вя сакит, щян вя зарафатлы, бир гядяр лирик). Програмын БЫ щиссясиндя «Мяктябгядяр тярбийя бюлмяси цццн айрылмыш, конкрет тядбирляр мцяййяляшдирилмишидр. Бу да щяйата йениья гядям гоймуш мяктябгядяр йашлыларын мусиги дцнйаларынын эенишлянмясиня хидмят эюстярян (аила истисна олунаrsa) тярбийячи вя мусиги рящбярляринин цзяриня дцщян буюцк, чятин вя щям дя мясулийятли ищдян хябяр верир.

Психологлар гейд едирляр ки, лап еркан йаш дюврляриндян ушагларда мусиги габилиийяти инкишаф едир. А.А.Лйублинскайанын тядгигатларындан мялум олмушдур ки, 10-12 эцнлцк ушагларда мцхтялиф сясяря гаршы реаксийа йараныр. Ики айлыг кюрпя фортепиано сясини ешидяркян щярякятини дайандырараг сяся гулаг асмаьа башлайыр. 4-5 айлыг кюрпя ися сяс эялян тяряфя башыны дюндярир, сяс мцхтялифлийини анлайыр. Нормал инкишаф едян ушаг илк айлардан башлайараг мусигинин характериндян асылы олараг щяряктляр едир, севинир вя йа сакитляшир. Бир йашын сонунда кюрпя нямя охунмасыны ешидяркян она гаршы реаксийаны эцьляндирир, мцвафиг щяряктляр едир. Мусигийя гаршы йаранмыш олан емосионал щисс вя мусиги габилиийятинин даща да инкишаф етдирилмяси иля

ушагларда ян кичик йашлардан мусигийя мараг ойтатмаг мцмкцндцр. Кюрпялик дюврц (3-6 йаш). Ушаглар мусиги динляйяркян контраст мювзулара гаршы мцяййян реаксийа эюстяряряк щян вя йа сакит щаллар кечирирляр. Мусиги динлямя габилиийятиня яасланараг ушаглар йцксяк вя алчаг, эцьлц вя сакит сясянмяни, щятта тембр рянэарянэлийини бирбириндян фяргляндиря билир. Илкин нямя охумаг щявяси йаранмаьа башлайыр. Онлар юзляриндян йашьа буюцклярин охудуглары нямялярин сонуну тамамлайыр, мусиги тьцмлялярини тякрярлайыр, зцмцця едир, мусиги сядалары алтында ритмик ял чалыр, щоппаныр, фырланыр. Онларда щиссетмя габилиийяти инкишаф едир, ятраф мцщит, ящйалар, тябият щадисяляри вя мусиги щаггында мцяййян мялуматлара малик олурлар. Бязян бу йашда ушаглар кичик мусиги парчаларыны сярбяст вя дцзэцн охуйа билирляр. Бу иллярдя инкишаф просеси юз

мцстягиллийи иля характеризя едилер. Сюзляр – тьцмлялярля, айры-айры щяряктляр – образларля явяз олунур, чевиклик вя тьялдлик артыр. Ушагларда мусиги иля мяшьул олмаг щявяси йараныр. 4 йашлы ушаг щеч кимин кюмяйи олмадан нямя охуйа билир. Бир чох щяряктляри мусиги сядалары алтында ифа едир, ойун вя рягсярдяки элементлярин ифасында чятинлик чякмир. Щяйатын бешинтйи или суаллар или кими мящщурдур. О, тез-тез

ня цццн, ньяя эоря суаллары иля валидейн вя тярбийячийя мцрабяят едир. Бу йаш дюврцндя тядфяккцццн мязмуну лядйишир тядпцгьян ушаглада мяфшумдагы мязмуну фикри сцнрятля

ьанлылар, битки вя шейванларын хцсусийятляри шаггында мцййян мялуматлара малик олурлар. Онлар мусигинин шян вя йа гямли характерли олдуьуну, йухары вя йа ашаьы реьэистрдя сясландийини, тез вя йа йаваш темпи, пьесдяки щиссяляри (бири тез темпидир, дияри йаваш) мусиги ясяринин щансы алятдя (ройалда, гармонда, кларнетдя, тарда) ифа олундуьуну, неья ифа олунмасыны, рягс элементляринин мусиги ритминя уьбун ъялд дйишмясини, ушаг мусиги алятляриндя гыса мусиги ъцмляляринин неья ифа олунмасыны билирляр. Бу йашлы ушагларын сясляри ъинэилтили олур вя сяс диапозону эенишлянир. Нямя охума интонасийалары сабитляшир. Ушагларын вокал вя мусиги габилыйяти инкишаф едир, мяцкямлянир. Щярякятлярин ясас нювляри – (йериш, гачыш, тулланма) ойун вя рягслярдя истифады

олунур. Сцжетли ойунларда ушаглар мцхтялиф образлар йарадырлар. Ушагларын бязилляри мусигинин мцхтялиф нювляриня фярди мараг эюстярирляр.

2. Musiqi təlim və tərbiyə prinsipləri . Педагоэикадан дярс вясаитляриндя тядлим анлайышынын айрылыгда, тярбийя анлайышынын да айрылыгда шярщи нятиъясиндя тядлим цццн принципляр вя цсуллар, тярбийя цццн принципляр вя цсуллар мцййянляшдирилмишдир. Щямин дярс вясаитляринин тядцлили эюстярик ки, тядлимя вя тярбийяйя аид едилмиш принциплярин яксярийяти тядкяр олунур, цст-цстя дцщцр. Мясялян, щяйятла ялагяландирмя, фярди вя йаш хцсусийятляринин нязяря алынмасы, ямякдашлыг, щцрлулуг вя фяаллыг, елмилик, билик вя баъарыгларын мяцкямляндирилмяси кими принципляр щям тядлимя, щям дя тярбийяйя аид едилир.

Musiqi dərsləri ümumi pedaqogika prinsiplərə əsaslanan ciddi düşünülmüş program əsasında həyata keçirilir. Həmin prinsiplər aşağıdakılardır.

Tərbiyəedici təlim prinsipi. Musiqi müəllimi təlim prosesində uşaqlarda həyatın və incəsənətin gözəlliklərinə sevgi hissi. pisə qarsi mənfi münasibət yaradır. bouməkdə olam nəslin mənəvi aləmini zənginləsdirir. Uşaqlarda diqqət, təxəyyul, düşünmə və danışıq qabiliyyəti inkişaf etdirir.

Muvafiqlik prinsipi. Musiqi haqqında bilklərin vokal vərdislərin həmcinin təlimin priyomlarının uşaqların yaş xüsusiyyətinə uyğun gəlməsi deməkdir. Məhz bu prinsipə əsəlanaraq musiqi programına daxil edilmiş repertuar materialı uşaqlara aydın olmalıdır. Muvafiq repertuari asan anlayış ilə qarışdırmaq olmaz. Belə ki, asan material uşaqlar tərəfindən cətinlik olmadan qavranıldığı üçün onların musiqi inkişafı prosesinə heç bir təkan verməz. Yaş xüsusiyyətinə müvafiq musiqi əsərlərinin mənimsənilməsi isə uşaqlardakı xüsusi əqli bacarıqlar tələb edir. Bu cür repertuar uşaqların musiqi inkişafına kömək edir.

Tədrislik, ardıcillıq və sistemətiklik prinsipi. O deməkdir ki, ilin əvvəlində ilin sonuna nisbətən daha asan repertuar materialı verilir ki, tədrisən materiallar cətinləsdirilib və mənimsənilmiş məlumdan namələuma doğru gedilir. Bu prinsipi riayət edilmə veriləcək biliklərin mənimsənilməsini asanlasidiri, uşaqlarda öz gücünə inam hissini yaradır. Əks təqdirdə uşaqlar tez yorulur, ifa olunan və dinlənilən musiqi materialına marağ azalır. Uşaq səsləri inkişaf etdikcə yaxşı olar ki, musiqi müəllimi bir qədər geniş diapazonlu və yüksək tonallıqda yazılmış mahnı nümunələrindən istifadə etsin. Təəsüflər olsun ki, cox zaman bu prinsipə riayət edilmir. Bəzən bayram konsertlərilə əlaqədar uşaqların imkanlarını və yaş xüsusiyyətlərinə uyğun gəlməyən mahnılar oyrədilir ki, bununla əlaqədar uşaqlar coxlu vaxt səy sərf etmələrinə baxmayaraq onların vokal vərdislərinin inkişafına cox az təsiri olur.

Əyanilik prinsipi yalnız gormək vasitəsilə təlim kimi basə duscək olmaz. Mahni ozuma prosesində səs əyaniliyu, muxtəlif intervalli, səslərin esidilməsi və qavranılması böyük əhəmiyyətə malikdir.

Gormə və əzələ hiss etmə orqanları musiqi esitmə, qavrama prosesini gücləndirir. Musiqi esitmə və gormə vasitəsilə qavrama proseslərinin vəhdəti musiqi müəllimi notun səslənməsini əlin yuxarı və

gostərmək olar. Lakin musiqi dərslərini kuka teatrına dondərmək olmaz. Əyanilik təlim prosesini daha maraqlı edir və dərslər materialının asan mənimsənilməsinə kömək edir.

Suurluluq prinsipi. Muasir pedoqogikada bilik və bacarıqların mənimsənilməsi o vaxt suurlu hesab olunur ki, usaqların qavradıqları dərslər materialları onlar tərəfindən basadulsun və onun məzmunu sözlə deyilə bilsin. Suurluluq usaqların əqli fəaliyyəti ilə, onların mahnı repertuarına maraqları ilə sıx surətdə bağlıdır. Muəllim musiqi materialının obrazını və məzmununu müxtəlif musiqi ifadə vasitələri ilə (temp, dinamika, registr, metr, ritm, lad və.s.) əlaqələndirilsin ki, öyrədilən dərslər materialı mexaniki deyil, suurlu mənimsənilsin. Usaqların əqli fəaliyyəti üçün muəllimin danisiginin intonasiyalı, sifətinin mimikasının ifadəli olmasının çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Möhkəmlilik prinsipi. Məşğələ prosesində öyrənilmiş mahnı və ya dinlənilməmiş musiqi materialları çox zaman müəyyən müddətdən sonra yaddan çıxmağa bilər. Məhz ona görə də keçilmiş materialın

vaxt asiri təkrarən usaqların yadlarına salınması onların vokal bacarıq və vərdislərinin möhkəmləndirilməsinə böyük kömək edə bilər. Köhnə mahnı materialı usaqları darıxdırarsın deyərək təkrar qavrama prosesinə hər dəfə yeni bir elementin əlavə edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Məlum olmusdur ki, artıq məlum olan musiqi materialının suurlu surətdə təkrar edilməsi vokal bacarıq və vərdislərin möhkəmliliyinə səbəb olur.

3. Musiqi təlim və tərbiyə vəzifələri. Инцясыятин башқа пювляги кими музиги дя ятраф аямаи якс етдигир, инсанлар вя һяуат барядя сюһбят ачыр, лakin юз дили – музиги дили иля. Азярбауцап музигиси чоһясирлик тарихя малик олдуьундан халқымызын тарих боуи севдиуи маһнылар, гяқсляр, онун һяуаты, ятяуи вя мяишыати иля баьлы олмушдур. Бу мянада истяр халқ музигиси, истярся дя бястякарлар тяряфиндяп уарадылмыш музиги ясярляги Азярбауцап халқымын мяняви сягвятинин қиумятли тяркиб щиссясидир. Азярбайһан музигиси юз милли зятини цзягиндя уцксялмиш, қабарсыл дцпуа мядяниууятинин яп гюзял янярлягиндяп бу вя уа дигяр, дягясядя бяһрялпмиш, даһа да инкишаф едяряк мцясиг шяклини алмышдыр. О, юз инсялиуи иля дцпуанын мцтягярдқи музиги мядяниууяти хязинясини дя зянгинляшдирмишдир. Азярбауцап музигиси баурапларда шяпликлярдя вя еляся дя қямли, кядяргли вaxtlарда халқын мяняви дауаьы олмушдур. Милли музиги пцмунялягиндя халқын уцксяк мянявиууаты, онун арзу вя истякляги, цтиди, гялясяуя инамы, яһвал-руһиууяси тяряппцм едилир. Веля зянгин тярбиуяви имканlara малик olan Азярбауцап музигиси сюзсцз ки, уетишмякля olan гянс няслдя гюзял һиссляр уарадыр, onlara нясиб мяняви кеуфиууятляг ашылауыр, нятися етибары иля инсанларда бядиин зювқцн тяшяккцл тарыб формалашмасына имкан верир. Уцксяк идеялы, гюзял музигиуя мяһябят вя мараьын инкишаф етдигилмяси ясл сяпати сахта, қондарма музиги ясярлягиндяп ауыра билмяк басарыьымын гцсляндигилмяси, һяуатда бауаьылыьы, идеясызлыьы вя зювқсцзлцуц мцтяууялшдирмяуя шяраит уарадыр. Яениуетмяр гегчяклиуин бу вя уа дигяр дягясядя һадисялягин музиги ясярлягиндя неся якс олундуьуну гюрдцкдя onларын гюзяллик һаққында тясяввцрляги тямилляшир, onларда музигинин мязмунуна цуьун һисс, һяуясап, эмосиуа уараныр; музиги пцанслары вя онун сюзляги арасындаки ялақя, бирлик тутушдурулур, естетик дууум вя бядиин зювқ формалашыр. Музигини қиумятляндирмяк, һяр һансы бир шяхсин юзццн эмоционал – фярди сяһятдяп тяркар олунмазлыьына вaxтмайарақ, инсанын естетик, сиуяси, фялсяфи вaxышлары иля ялақядардыр. Веляликля, onлар истимаи мянафе иля башям инсанларын истимаи мцпасибятлягинин вцтцн мцхтялифиуи иля баьлы шякилдя тязаһцр едир. Аудындыр ки, вцтцн инсанларын ятраф аямаи вя онун һадисялягиня, olan вaxышлары һеч дя еуни деуилдир. Шцбһясиз, burada естетик тярбиуя дя мцстясна яһмяиууятя маликдир. Музиги, бир тяряфдяп мцряккяб инсани һиссляги, дууьы, эмосиуалары тяряппцм етмяк цццн гюзял бир васитядирся, дигяр тяряфдяп динляуиси тяряккццндя һятин һиссляги санландырмақ, ифадяляшдирмяк, инсанларда тясир оуатмақдан ютцц мцццн яһмяиууятя маликдир. Эюркямли Азярбауцап бястякары S.Рцстямовун дедиуи кими, «...музиги

Чайkovski, Насыбяуов, Qarayev, Ямигов, Quliyev яьtьtьgи dинlydikь dцняи dцщцг, bu
gццц, sabahьn, gьlyьyиn eщqи иля уашауьgьq. Ушагларла апарьлан тьрбийя иши ясасьн
кичик йашлардан башланьлыр. Бу ишин ющдясиндьян мцвяфьgийьtля эялмякдьян ютрц
Азырбайъан вь йа хариъи юлкя бьстякарларынын мусигияриндьян истифадя етмякля
репертуарьн dцзэцн сечилмясиня фикир верилмялидир. Ушаглыг ян севинъли, ян гайьысыз,
ян чьлыын дьвр олдуьундан онларла тьлим-тьрбийя заманы педагожи вь психоложи
принсипляр эюзлянилмяли, юьрядияляк материал явьялядьян dцщццлмцщ,
планлащдырылмыш систем цзря ашыланмалыдыр. Тьрбийя ишинин тьмяли аияля вь
мяктябьgдьяр тьрбийя мьсесияляриндья гойулур. Мяктябьgдьяр тьрбийя мьсесияляриндья
ушагларла кечириян мцхтлялиф ньв ойунлар, яйлянъьялар - анъаг бир мягсьдя хидмят
етмялидир. Бу да мащны, ойун вь яйлянъьярдья верилмиш мьзмунун (вьтянпярвьрлик, dцзлцк,
дотьручулуг, садьялик, сьдагьт, мьрдлик, дьзцмлцлцк, дьяаньт, валидейн вь достлара мящьябьт)
мусиги васитьсия ушагларьн йаддашларында даими щякк олунмасына хидмят етмялидир.
Щяхсийьtин мотивасия - тьлябат сьщясинин, мараг вь мейлляринин хцсусийьtляринин
формалашмасы имканлары йенидьян гурма вь сцртляндирмя стратегиясы бахьмындан бир
даща нязьрдьян кечирилир. Мьлум олдуьу кими, характер

фьалийьtдья формалашьр вь бу формалашма юз-юзцня дейил, тьрбийя нятгьясиндья
мцмкцндцр. Характер тьрбийьси иля ушагларла мяктябьgдьяр йаш дьврцндьян мяшьул олмаг
лазымдыр. Характер инсаньн фьрди психи хасьсяляриндьян ян мцщцмц олуб, сьзэцн эениш
мянасьнда варлыгля гаршылыглы мцнасьбьtдья йаранмыш ян ясас, ян типик вь давамлы психи
хцсусийьtлярин вьщдьятиндьян ибарьтдир. Тььрцбь эюстьарир ки, мусиги рящбьри бьщцк
групларда мусиги мяшььяляляринин кечирилмяси ишиня планлащдырмадан башламалыдыр.
Башга сьзля, онлар мяшььялянин планыны явьялядьян тьртиб етмяли, сечдикляри мусиги
нцмуньяляринин ушагларьн йаш хцсусийьtляриня вь гаврама габилийьtляриня уйьун
олдуьуну мцййьянлящдирдикдьян сонра иш планына дахил етмялидир. 5-6 йашлы ушаглар
дизьр йашлара нисбьtьн даща щьсас олурлар. Онлар бцтцн варлыглары иля тьрбийьчийя
инаньр, етибар едирляр. Мусиги мцяллиминин сьсинин тону, охума тьрзи, рягс
элементляринин нцмайиши, мусиги алятляриндьяки ифасыны чох диггьtля изляйирляр. Бьзи
ушагларьн мусиги тьрбийьсинин гейри-мцтьянасьб инкишаф етмясинин сьбьябьлариндьян бири
баьча иля ушаьн аияляси арасьндакы зьиф ялагьдир. Мцщацидьялар эюстьарир ки, беля
щалларда ушаг 2 бир-бириня зидд олан психоложи иглимля цзляшмяли олур. Демьяли, мусиги
рящбьри психоложи ъщьtдьян dцзэцн мцщацидья етмяли, ушаьн бцтцн хцсусийьtлярини
излямяли, характерик ъщьtлярини цзя чьхармалыдыр. Азырбайъан мусигисинин кьмьяйия
кичик йашлы ушагларда мусиги зьогццн формалашдырылмасы щьр шейдьян явьял, щьр бир
ушаьн ифа олунан, динлянилян мусиги нцмуньясиня мараг эюстьармясиндьян асьлыдыр. Мараг
щяхсийьtин эерчяклийи баша dцщмяйя, мцвафиг фьалийьt ньвцня, щьр щансы бир билик
сьщясиня йийьянмяйя аз вь йа чох истигамьtлянмясиня юз ифадьсини тапмыш фьрди психи
хцсусийьtдир. О, тьлябат ясасында йараньр вь фьалийьtин иъра хцсусийьtиня, сцртиня,
еляья дя кейфийьtиня мцстьсна дьярьядья эцълц тьсир эюстьарир. Мараг даими мцййьян бир
обькьtя дьбру истигамьtлянир. Бу мянада кичик йашлы ушаг цмумийьtля дейил, бир щадись
иля бир ъсмяля, щьр щансы бир сьсяля, мцййьян фьалийьtля марагланыр. Мараьын мьзмуну,
йьни онун дьбру истигамьt эюстьармяси, ушаьн гиймят вь кейфийьtини мцййьянлящдирир.
Йаддан чьхармаг олмаз ки, мараьын щьъми дя мцййьян ящьямийьtя маликдир, чцнки,
мараьын мящдудлуьу цмуми инкишафа сон дьярья мянфи тьсир едир. Мараг щьм дьяринлик,

щям дя давамлылыг бахымындан мцхтялифдир. Беяликля, марабын гцввясн дя аз рол ойнамыр. Пассив мараг аламы фяалийятя сьовг етмин чцнки о ютяри вя лайазлыр. Фяал

газанмаа шяраит йарадыр. Фяал мараг зьовгя баьлы олур. Мусигийя мараг инсанын ящвалы иля гырылмаз сурятдя баьлыдыр. Чцнки, тябиидир ки, ящвал-рущийя ашаьдырса, мцяййан бир яшя вя щадисяйя, тязашцря мараг да юз-юзлщйцндя ашаьы дщшяьядир. Щяля дя ирадясн мющкмялнмямиш ушаьын давранышында щисс мщщм ящямийят дашыйыр. Ятрафда баш верян щяр шейи о, щяйяьанла чох тез вя црякдян гаврайыр, асанлыгла фярящ щисси кечирир вя чох тез дя кядярлянир. Мьалумдур ки, мусигини мцяййан ардыьыллыглы сясляр ямяля эятирир. Бу сяслярин, охумагларын, мащныларын дцзэцн ифасыны тямин етмяк мягсядила сяс темринляриндян йери эялдикья истифадя олунмасы мяслящятдир. Инамсызлыг, хырда гяййумчулуг йерсиз нязарят ушаьын гцввясини сыхыщдырыр, характерини зяифлядир. Онун рущи аляминя ян аьыр зярбяни аиля щяйятынын кядярли, сьонцк мщщити, валидейнляр арасындакы наразылыг, мцбащисяляр вурур. Беля шяраитдя ушаьын шухлуьу вя шянлийи сьонцр, явзиндя язэинлик, пис ящвал, мьауслуг йараныр. Яксиня, аилядя шян, эцмращ вя саьлам йашайыш тярзи щюкм сцрцрся бу ушагда никбинлик доьурур. Мусиги тярбийясн цзя ишин психологи мясяляляриндян данышаркян диггятин ролуну хцсуси гейд етмяк лазымдыр. Бязи объектлярин айдын, диэярляринин думанлы якс олунмасы диггят щадисяси иля баьлыдыр. Диггят психи фяалийятин еля тяшкилидир ки, бу заман щямин фяалийят мцяййан тьсм вя щадисядя диггят объектня чеврилиб, диэяр объектлярдян фярглянир вя даща айдын сурятдя дярк едилир. Беяликля,

диггят психи фяалийятин сечнсьяьийя дашымасында ифадя олунур. Мусиги мящьяляляриндя ушагларын диггятли олмаларына шяраит йаратмаг тярбийячинин цмдя вязифяляриндяндир. Дальынлыг – диггятлилийин яксидир. Дальынлыьы тюрядян сябьляр мцхтялифдир. Бунлардан бири диггятин дцзэцн тярбийя едилмясидир. Демяли, ушагларда Азярбайьан вя хариьи юлкя бьастякар вя халг мусигияриня мейл вя марабын йарадылмасында щяр шейдян яввял бир сыра педагожи вя психологи мясялялярин нязря алынмасы зяруридир. Мусиги тялим-тярбийясинин вязифяляри мяктяблярдя вә məktəbəqədər müəssisələrdə кечирилян мусиги дярсляри ушагларын мяняви ьящятья щяртяряфли инкишафына вя мусигини, эюзяллийи севян бир шяхсийят кими йетишмясиня имкан верир. Бу йолла ушагларда мцстягиллийи, мусигини анламаг габилийятини, нямя охумаг вя рягс етмяк баьарыьыны тярбийя етмяк мцмкцндцр. Мяктябдя вя мяктябьядяр мцяссисялярдя кечирилян мусиги тялим тярбийясинин вязифяляри щяр йаш групуна аид едилир. Лакин, щяр бир йаш групуна мцвафиг олараг дяйишилир, садыян-мцряккьбя принсипи цзя тядриьян тькмилляшир.

İSTİFADƏ OLUNAN DƏRSLİK, DƏRS VƏSƏİTİVƏ METODİK VƏSƏİTLƏR:

ƏSAS

1. N.Bağirov. "Musiqinin elementar nəzəriyyəsi"

2. S. Quliyev. "Musiqinin tədrişi və tətbiqi"

3. V.S.Qalatskaya. Xarici ölkələrin musiqi ədəbiyyatı. III cild.M.19/5.

4. XX əsr Azərbaycan professional musiqi ədəbiyyatı

5. V.Levik "Dünya musiqi ədəbiyyatı"

INTERNETDƏN ƏLAVƏLƏR